

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filosofie
Studijní program: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ
Kombinace: AJ - OV

STRANICKÝ SYSTÉM V ČESKÉ REPUBLICE
Party System in the Czech Republic

Diplomová práce: 2008-FP-KFL-166

Autor:
Martina SCHUSTEROVÁ

Podpis:

Adresa:
Česká 81
463 12, Liberec 25

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Martin Brabec

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
76	14116	0	12	28	6

V Liberci dne: 18. prosince 2008

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 485 352 515

Fax: 485 352 332

Katedra: Filosofie

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Martin Brabec

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant): Martina SCHUSTEROVÁ
adresa: Česká 81, Liberec 25, 463 12
obor (kombinace): AJ - OV

Název DP: STRANICKÝ SYSTÉM V ČESKÉ REPUBLICE

Název DP v angličtině: Party System in the Czech Republic

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Martin Brabec

Konzultant:

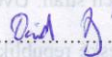
Termín odevzdání: květen 2008

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 18. 5. 2007

děkan

vedoucí katedry

Převzal (diplomant): MARTINA SCHUSTEROVÁ

Datum: 13. 6. 2007

Podpis: Schusterova

Název DP: Stranický systém v České republice

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Martin Brabec

Úvod: Diplomantka zpracuje aktuální téma, jehož důležitost se projevuje ve volbách a které ovlivňuje politický život v České republice.

Cíl: Diplomantka nejprve obecně pojedná o stranických systémech a o typech, které rozlišujeme. Poté popíše český stranický systém a jeho vývoj po roce 1989. Na závěr porovná současné diskuze k tématu.

Požadavky: Diplomantka bude vycházet z relevantní literatury. Porovná diskuze autorů zabývajících se tématem. Dbá na přehlednost a jazykovou úroveň.

Literatura:

- 1) FIALA, P. – STRMISKA, M. Teorie politických stran. Brno: Barrister & Principal, 1998. ISBN 80-85947-31-5
- 2) KLÍMA, M. Volby a politické strany v moderních demokraciích. 1. vyd. Praha: RADIX, spol. s.r.o., 1998. ISBN 80-86031-13-6
- 3) KUNC, J. Stranické systémy v re/konstrukci. 1.vyd. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-79-6
- 4) NOVÁK, M. Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia. Praha: Slon, 1997. ISBN 80-85850-22-2
- 5) PŠEJA, P. Stranický systém České republiky: politické strany a jejich vývoj 1989-1998. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-069-1

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci 18. prosince 2008

Podpis:

Poděkování

Především bych velmi ráda poděkovala vedoucímu práce panu Mgr. Ing. Martinu Brabcovi za velkou trpělivost při vedení mé diplomové práce, za jeho věcné rady a pomoc s vyhledáváním literatury.

Dále děkuji své rodině a kamarádům, konkrétně Jiřímu Fillovi, Báře Šulcové, Zuzce Havlíkové a Nadě Procházkové, za morální podporu a za to, že byli ochotní se mnou moji práci dopodrobna rozebírat.

Anotace

Cílem práce je podat přehled typologií stranických systémů, porovnat podle jakých kritérií se systémy člení a najít pozitiva a negativa u vybraných systémů. Na pozadí takto vytvořeného teoretického rámce si zanalyzujeme český stranický systém. Stručný popis vývoje systému po roce 1989 je nezbytný pro následné nahlížení současného stavu. Porovnáním názorů předních českých politologů si ukážeme stav konsolidace i otázku typologizace systému. Na závěr si objasníme vliv volebního systému na stranický.

Klíčová slova: politická strana, stranické systémy, typologie, stranický systém České republiky, volby

Annotation

The aim of the paper is briefly show the listing of typologies of the party systems, then to compare which criteria they use to subdivide them and to find out pros and cons of selected systems. This theoretical background will serve for the analysis of the Czech party system. A short description of the development of the system after the year 1989 is necessary for the subsequent regard of the contemporary situation. By contrasting between the opinions of the Czech principle polimetricians we will show the state of consolidation of the system and also the question of typology of the Czech system. In conclusion we will clarify the impact of the electoral system on the party system.

Keywords: a political party, a party system, the typology, the party system in the Czech Republic, the elections

Annotation

L'intention de ce travail est de proposer un tableau présentant les différents systèmes politiques, comparer les critères utilisés pour classer ces systèmes politiques et relever les points positifs et points négatifs de quelques-uns de ces systèmes. A partir de ce cadre théorique nous analyserons le système politique tchèque. Une brève description du développement du système tchèque après l'année 1989 est nécessaire pour comprendre la situation actuelle. En faisant une comparaison des opinions des principaux politologues tchèques nous expliquerons la situation de la consolidation et essaierons de déterminer la position du système politique tchèque dans le classement proposé en première partie. Enfin, nous mettrons en évidence l'influence du système électoral sur le système des partis politiques.

Les mots clés: un parti politique, les systèmes des partis politiques, le système des partis politiques en République Tchèque, les élections

Obsah

Úvod	10
I. Přehled stranických systémů	12
1. Původ stran	12
2. Systémy stran	13
3. Systémy podle počtu stran	15
3.1 Systém jedné strany	16
3.2 Systém dvou stran	17
3.3 Systémy více než dvou stran	20
3.3.1 J. Blondel	20
3.3.2 R. Dahl	22
3.3.3 G. Sartori	23
3.3.3.1 Umírněný multipartismus	24
3.3.3.2 Polarizovaný multipartismus	24
3.4 Roztříštěnost politické scény	26
3.5 Problematika cleavages	29
4. Shrnutí a zhodnocení	30
II. Stranický systém ČR	35
1. Vývoj českého stranického systému po roce 1989	35
1.1 Vývojové fáze	36
1.1.1 První etapa	38
1.1.2 Druhá etapa	39
1.1.3 Třetí etapa	40
1.1.4 Čtvrtá etapa	41
2.1 Shrnutí a zhodnocení	42
2. Stranický systém ČR z hlediska současnosti	46
2.1 Konsolidace	46
2.2 Typologizace	49

2.3 Cleavages v ČR.....	52
2.4 Shrnutí a zhodnocení	55
3. Volební systém	56
3.1 Volební systémy obecně	56
3.1.1 Typy volebních systémů	57
3.1.2 Účinky volebních systémů	57
3.2. Volební systém ČR	59
3.2.1 Změny volebního systému	60
3.3 Shrnutí a zhodnocení	61
Závěr	63
Seznam tabulek	65
Seznam použité literatury	66
Přílohy	69

Úvod

Politické strany mají ústřední roli v demokratických společnostech, kde formulují a spojují zájmy určitých skupin obyvatel a následně soutěží o hlasy voličů. Jejich vnitřní struktura a vztahy mezi nimi potom utváří konkrétní, specifický stranický systém, který ovlivňuje charakter soutěže o politickou moc, kterou se strany snaží získat a kterou jim díky principu zastupitelství propůjčují voliči ve volbách. Studium stranických systémů se tedy zabývá jak samotnými stranami, tak vztahy mezi nimi. Tyto charakteristiky potom ovlivňují utváření politického života ve společnosti.

Politické systémy stran jsou oblíbeným tématem a věnuje se jim celá řada významných zahraničních politologů, jako je Giovanni Sartori, Jean Blondel či Robert Dahl. Český systém, i když stále relativně mladý, je již dnes také dobře popsán a zanalyzován. Existují monografie zabývající se podrobně pouze tímto tématem. Výzkum systému je náročný a musí být prováděn s odstupem času, a to nejen kvůli získání nadhledu, ale i proto, aby mohly být vyvozovány obecnější závěry.

Cílem mé práce je nejprve obecně pojednat o typologiích stranických systémů pro vytvoření teoretického rámce. Srovnáním typologií budu hledat kritéria, podle kterých pracují, ukážu pozitiva a negativa jednotlivých systémů a srovnání pojetí vybraných autorů.

Následně se zaměřím na popis systému v České republice, stručně nastíním jeho vývoj, který je důležitý pro následné analýzy současného stavu. Pomocí tabulek a srovnání ukážu rozdílné názory na typologizaci českého systému, stav konsolidace a v neposlední řadě vliv volebního systému na stranický.

Práci člením na dvě části. V I. části se má pozornost soustředit na teoretické nastínění problému stranických systémů, dále na roztržičnost stranické scény a na konfliktní linie, které významnou měrou ovlivňují stranické systémy. Ve II. části se potom budu věnovat pouze českému systému, jeho vývoji po roce 1989, současnému typologickému zařazení na základě teoretických modelů z první části, dále neméně

důležité otázky konsolidace a na závěr i volebnímu systému, který také na stranický systém působí.

Vzhledem k omezenému rozsahu této práce se zabývám hlavně vztahy mezi stranami. Samotné politické aktéry, kteří působí v českém stranickém systému, dopodrobna nepopisuji.

I. Přehled stranických systémů

Pro lepší pochopení a popsání českého stranického systému je potřeba nejprve obecně prozkoumat různé typologie systémů. Pro politology je toto téma velmi atraktivní, a proto existuje celá řada typologií, ve kterých autoři pracují s různými přístupy a kritérii.

Na začátek si vysvětlíme, co to stranické systémy jsou, jak je dělíme, se zaměřením na dělení podle počtu stran, tedy na systémy jedné strany, dvou stran a více stran. Dále bych se chtěla pokusit o stručný přehled nejčastěji používaných typologií autorů Sartoriho, Blondela, Dahla a porovnat například s jakými kritérii pracují. Stručně si vysvětlíme problematiku cleavages, které někteří autoři považují za základní faktor při utváření stranických systémů. Tuto kapitolu ukončím shrnutím a zhodnocením probírané problematiky.

1. Původ stran

Abychom vůbec mohli hovořit o systému stran, musely nejprve politické strany vzniknout. Vznik stran souvisí s nástupem industriálního typu společnosti a jejich úloha je velmi důležitá, protože spojují občanskou společnost s mocenskou strukturou (Heywood, 2004).

Na vznik stran lze pohlížet různě. Nejklasičtější je *i n s t i t u c i o n a l i s t i c k é* pojetí M. Duvergera, který vznik stran spojuje s rozmachem parlamentu a všeobecného volebního práva. Jiný přístup zastával S. Rokkan, tzv. *h i s t o r i c k o - k o n f l i k t n í* přístup, kdy strany vznikají z trvajícího, hlubokého konfliktu ve společnosti. Strany by nebyly potřeba, kdyby se lidé uměli na všem shodnout. Dalším přístupem je *f u n k c i o n a l i s t i c k ý*, který spojuje původ stran s funkcemi, rolemi, které strany zastávají, jako například formování řídících

pracovníků, spojení mezi veřejným míněním a politickou mocí, agregování zájmů, kontrola vládních orgánů, atd. (Novák, 2004 : 45).

2. Systémy stran

Odpověď na otázku, co je to vlastně stranický systém není jednoduchá. Nestačí, když řekneme, že se jedná o sumu politických stran v rámci politického systému. Je to samozřejmě pravda, ale je potřeba toto tvrzení trochu rozvést. V rámci systému odlišujeme dva elementy, a to statický a dynamický. Statickým prvkem jsou politické strany. To, co ale systém dělá systémem, je dynamický element, tedy vztahy mezi stranami, které jsou přítomné v konkrétním systému.

Pro shrnutí můžeme systém politických stran definovat následovně: „stranický systém je na jedné straně konfigurací politických stran v rámci politického systému, na straně druhé souborem vzájemných vztahů mezi politickými stranami a schémat chování, která jsou důsledkem mezistranické rivality determinované především bojem o hlasy voličů, a v případě většího počtu stran nutností hledání eventuelních partnerů připravených účastnit se procesu formování vládních koalic.“ (Antoszewski, Herbut, 2001: 118 dle Cabada, Kubát, 2004: 244).

Ve státě existuje více politických stran (pokud není režim jedné strany) a ty spolu musí koexistovat. Mají tak zásadní význam při utváření praktického fungování politického systému. Vznikají mezi nimi vzájemné složité vztahy. Formy těchto vztahů potom určují stranický systém dané země. Ovšem o systému můžeme hovořit jedině tehdy, vyznačuje-li se po delší či kratší období stabilitou a je-li v něm jistý řád. Pokud v něm není ani řád ani stabilita, systém se buďto teprve utváří nebo přechází z jednoho systému ke druhému.

Při studiu stranických systémů se nejprve analyzují strany samotné, tedy rozdíly a podobnosti vnitřní struktury každé strany (jestli je to strana totalitní, specializovaná, pružná, tuhá, atd.), a potom při srovnávání různých stran najdeme

prvky, které jednotlivě neexistují (počet stran, relativní velikost stran, aliance mezi stranami, politické rozdělení nebo zeměpisná lokalizace). Systém stran je tedy určován vzájemnými vztahy mezi všemi těmito prvky.

Na utváření systému stran se v zemích podílely i další faktory a to jak faktory vlastní dané zemi (národní historie a tradice, náboženské vyznání, etnické složení státu), tak faktory obecné, kterými jsou podle Duvergera sociálně-ekonomické, ideologické a kulturní a technické faktory (Novák, 2004).

Stranický systém se nenachází mimo společenské a institucionální okolí, ale je jím ovlivňován. Ovšem to způsobuje, že se na stranický systém lze dívat ze dvou různých úhlů pohledu. Jeden pohled, tzv. strukturální determinismus, říká, že systém je výsledkem sociálních, politických a ekonomických změn, tedy že sám o osobě se nevyvíjí, je pouze výsledkem změn ve společnosti. Opačný přístup zastává tzv. sociální indeterminismus, kde naopak stranický systém je nezávislou proměnnou. Charakter stran a systému určuje, jak se budou řešit případné krize. Systém má tedy svou vlastní logiku vývoje a ovlivňuje politické a sociální procesy ve společnosti (Cabada, Kubát, 2004).

Při popisu systémů stran se nejčastěji rozlišuje podle počtu stran soutěžících o moc. Ovšem to nevystihuje dost dobře všechny systémy a jsou zde i další důležité proměnné jako je relativní velikost stran projevující se voličskou silou a zastoupením v zákonodárném sboru, zda má strana vyhlídky na získání moci nebo alespoň na podíl na ní. Dalším kritériem jsou vztahy mezi stranami, jestli spolu spolupracují nebo naopak, jaká je mezi nimi ideologická vzdálenost nebo sociální původ stran (Heywood, 2004).

Klasicky a jednoduše podle počtu stran již M. Duverger systémy rozdělil na:

1. systém jediné strany (monopartismus)
2. systém dvou stran (bipartismus)
3. systém více (než dvou) stran (multipartismus)

Mezi klasické typologie systémů stran patří i ta, kterou vytvořil Sartori. Kombinuje dvě kritéria, počet stran a jejich ideologii. Rozděluje systémy na:

1. systém jedné strany
2. hegemonické strany
3. predominantní strany
4. bipartismus
5. umírněný multipartismus (neboli omezený pluralismus)
6. extrémní multipartismus (neboli polarizovaný pluralismus)
7. atomizovaný systém

V tomto rozdělení vidí mnoho politologů problém se systémem jedné strany, protože pojem systém předpokládá přítomnost a interakci mezi dvěma a více stranami, a tak systém jedné strany je protimluv.

Novější rozlišení systémů dělí systémy na (Novák, 2004 : 46):

1. soutěživé (konkurenční, pluralitní)
2. a nesoutěživé (monocentrické)

Zde je základním kritériem dělení přítomnost či nepřítomnost volné soutěže mezi politickými stranami.

3. Systémy podle počtu stran

Kritérium počet stran je nejzákladnější kritérium při rozlišování stranických systémů, proto bych se podrobněji chtěla zaměřit na systém jedné strany, dvou stran a na vícestranické systémy. Stručně se seznámíme s jejich dělením a charakteristikami. Na závěr se blíže podíváme na vícestranický systém, který je asi nejvíce diskutovaný.

3.1 Systém jedné strany

Je to takový systém, ve kterém jedna strana vyloučí ostatní strany z možnosti soupeřit s ní o moc. Tato strana pak fakticky funguje jako vláda. Státní mechanismus je tedy velmi těsně spjat se stranou a jen těžko se jí dá zbavit moci. Protikladem tohoto systému (nesoutěživého) je pluralismus stran (tj. soutěživé politické systémy).

Sartori (Novák, 2004 : 66) ale dále v systému jedné strany rozlišuje další typy:

1. systém jediné strany v přísném slova smyslu
2. hegemonické strany
3. predominantní (převládající) strany

Ad. 1 V prvním případě je znemožněno, aby existovaly nějaké jiné strany, a pluralismus stran je naprosto vyloučený. Sartori ještě dále rozpracovává systém jediné strany do tří kategorií, podle toho jak je strana totalitní, nesnášenlivá a utlačující.

Uvádí tři typy jediných stran:

1. totalitní jedinou stranu
2. autoritářskou jedinou stranu
3. pragmatickou jedinou stranu

Pragmatické straně stačí kontrolovat struktury, zatímco totalitní strana vyžaduje mnoho i od společnosti a uchyluje se k intenzivní ideologické mobilizaci.

Ad. 2 V případě hegemonické strany mohou existovat jiné strany, ale pouze jako satelity, nemohou s hlavní stranou soutěžit o moc jako rovný s rovným. Ke střídání u moci tedy nelze dojít, a tak ani tento systém nepatří mezi pluralitní systémy, i když je umožněna existence více stran.

Ad. 3 V systému převládající strany existují další konkurenční strany, které jsou jejími legitimními soupeři. Jde tedy o pluralitní systém, ve kterém na základě voleb, může dojít ke změně u moci. Predominantní strana je taková strana, které se daří několikrát po sobě (po stejné období ve více než třech volbách po sobě) získat nadpoloviční většinu parlamentních křesel. Neznamena to ale, že je podstatně větší než ostatní strany.¹

3.2 Systém dvou stran

V tomto systému jsou dvě hlavní politické strany, které mají zhruba stejnou šanci získat politickou moc. Ta strana, která zvítězí, získá nadpoloviční většinu parlamentních křesel, vláda je tak stejnorodá, silná, stabilní a soudržná. Což je výhoda oproti multipartismu, kdy šance získat nadpoloviční většinu je menší, a tak musejí strany buďto vládnout menšinově nebo utvářet koalice. S tím ale souvisí nestabilita a vláda může být oslabena. To ale nemusí být pravidlo, i koaliční vláda může být stabilní, například v případě malé polarizace stran, které koalici tvoří (Novák, 2004).

Polarizace znamená ideologickou vzdálenost mezi stranami v politickém systému. Pro bipartismus je většinou typická slabá polarizace. Strany z opačných pólů se k sobě přibližují. Zde je trochu terminologický problém, jelikož pól předpokládá ideologickou vzdálenost stran a to u bipartismu nemůže platit, protože silně polarizované strany nejsou dlouhodobě udržitelné.

---

¹ Dominantní strana je taková, která po více jak troje po sobě následující volby je podstatně větší než jiné strany, ale nemusí mít nadpoloviční většinu poslaneckých křesel

V klasické podobě tento systém lze identifikovat podle tří kritérií (Heywood, 2004):

1. může existovat i více stran, ale jen dvě mají reálnou šanci získat vládní moc
2. jedna strana je schopná vládnout sama (hlavně proto, že má v zákonodárném sboru většinu), druhá strana je proti ní v opozici
3. tyto dvě strany se střídají u moci, obě jsou zvolitelné, opozice vytváří tzv. stínovou vládu

Které strany ale počítat a které nikoliv? Záleží, zda je strana tzv. relevantní, jestli strana může pomoci zformovat většinovou koalici. Třetí strana nebo více vedlejších stran vždy v systému představuje cizí prvek a už svou přítomností narušují logiku tohoto systému. I když se tedy nevylučuje přítomnost dalších stran, je nutným předpokladem stabilní rozdělení na dvě hlavní a ostatní menší, vedlejší strany (Fiala-Strmiska, 1998).

Za skutečný bipartismus je považován tzv. „tuhý“ bipartismus britského typu, kde mají poslanci uloženou hlasovací povinnost, musejí tedy jednat podle stranické příslušnosti. Zatímco v „pružném“ bipartismu, například ve Spojených státech, poslanci hlasují podle svého rozhodnutí, mají tedy zachovanou svobodu rozhodování a tím je tento systém v praxi podobný multipartismu.

Podmínky fungování bipartismu podle Sartoriho jsou (Klíma, 1998):

1. dvě strany soupeřící o absolutní většinu poslaneckých křesel
2. jedné nebo druhé z těchto dvou stran se tuto nadpoloviční většinu podaří v každém případě získat
3. tato strana má v úmyslu vládnout sama
4. střídání u vlády neboli alternace zůstává pravděpodobnou eventualitou

Až do padesátých let 20. století převládal názor, že dvoustranický systém je kvalitativně vyšším uspořádáním než jiné systémy. Hlavně kvůli tomu, že díky přesunům moci z jedné na druhou stranu je stabilnější. Hlavním zastáncem tohoto názoru byl francouzský politolog M. Duverger (Klíma, 1998), který vycházel z přirozené duality velkých konfliktů z historie. Dvě strany se tedy pravidelně střídají u moci nebo v opozici. Podle Duvergera skutečný politický střed neexistuje, je pouze snem politiků. Některé důsledky dvoustranického systému se přeceňovali, například že jednobarevná vláda vede k větší výkonnosti a stabilitě, tendence k umírněnosti politického systému, větší demokratičnost díky výběru pouze mezi dvěma alternativami vládních týmů.

Výhody dvoustranického systému začaly být zpochybňovány v šedesátých letech 20. století, kdy se stabilizovala politická scéna ve větších zemích a pozornost se zaměřila na menší státy jako země Beneluxu, Švýcarsko či skandinávské země. Jedním z prvních, kdo zpochybnil nadřazenost tohoto systému, byl americký politolog A. Dahl, který upozornil na to, že vícestranický systém je rozšířenější a že funguje minimálně stejně dobře jako dvoustranický systém. Podle Dahla je vícestranický systém přirozenější a konkurence stran daleko lépe řeší politické, ekonomické i sociální problémy (Klíma, 1998).

Jako nedostatky tohoto systému politologové uvádějí tendence ke konfrontační politice, tedy místo umírněnosti a konsensu převládají neshody a konflikty. Dále ve snaze přetáhnout voliče od konkurenční strany se politici trumfují ve volebních slibech a volební programy se stávají nesplnitelnými. A nemalý problém je i omezující volební a ideologický výběr v době individualizace a rozrůzněnosti ve společnosti.

3.3 Systémy více než dvou stran

Pro tyto systémy je typické, že o politickou moc soutěží více jak dvě strany. Pravděpodobnost, že jedna strana získá takový počet hlasů, aby mohla sestavit jednobarevnou vládu, klesá, a tím pádem vzrůstá pravděpodobnost vzniku koaličních vlád. Koaliční partneři musí sladovat své programy, musí spolu diskutovat a přijímat kompromisy, čímž se omezuje potenciální radikalismus stran (Heywood, 2005).

3.3.1 J. Blondel

Vícestranický systém je velice široký pojem, který může zahrnovat mnoho podob. Různí politologové také používali odlišná kritéria pro diferenciaci a klasifikaci systémů. J. Blondel, francouzský politolog, modifikoval numerické kritérium třídění systémů a za použití kritéria volební síly stran, vydělil z dvoustranického systému systém dvouapůlté strany“. Zavedl pojem „dominantní strana“ a vícestranický systém rozdělil na dvě kategorie – vícestranický systém „s“ nebo „bez“ dominantní strany. Vznikly mu tak čtyři kategorie.

Základem jeho typologie je zisk hlasů dvou nejsilnějších stran ve volbách. Pokud je to více jak 90 procent, jedná se o dvoustranický systém. Zisk mezi 75 až 80 procenty jedná se o třístranický systém nebo taktéž systém dvouapůlté strany. Když v zemi funguje vícestranický systém je zisk pro dvě nejsilnější strany kolem 50 procent. Časem sám Blondel tuto typologii zdokonaluje a zavádí další pojem efektivní počet parlamentních stran, který je určen počtem křesel v dolní komoře parlamentu. Tímto způsobem se překonává hrubé dělení na slabé a silné strany a je přesněji určen poměr sil ve stranickém systému.

V tabulce 1 je naznačeno, jak vzniká výpočet efektivních stran v parlamentu a podle toho se dá potom klasifikovat daný systém. Je-li síla dvou hlavních stran přibližně stejná, je počet efektivních stran roven přesně dvěma. Jakmile ale jsou v systému tři strany, dvě přibližně stejné a třetí s výrazně nižším podílem křesel v parlamentě, jedná se o systém dvouapůlté strany. Obdobně se vypočítává počet efektivních stran u vícestranických systémů. Existuje několik způsobů výpočtu významných stran (Klíma, 1998).

Tabulka 1: Klasifikace stranických systémů na základě počtu a relevantní síly stran

(Klíma, 1998: 163)

<i>STRANICKÉ SYSTÉMY</i>	<i>HYPOTETICKÉ PŘÍKLADY PODÍLU MÍST V PARLAMENTĚ</i>	<i>EFEKTIVNÍ POČET STRAN</i>
Dvoustranický systém	55 - 45	2,0
Systém dvouapůlté strany	45 - 40 - 15	2,6
Vícestranický systém s dominantní stranou	45 - 20 - 15 - 10 - 10	3,5
Vícestranický systém bez dominantní strany	25 - 25 - 25 - 15 - 10	4,5

Blondel ke své čtyřčlenné typologii založené na počtu stran a jejich volební síle přidal ještě hledisko ideologické. Tedy podobně jako Sartori, ale ještě konkrétněji zkoumal pozici stran na ose levice – pravice. Nakonec vydělil šest typů stranických systémů v souvislosti s volební silou stran a rozložení názorové hladiny.

Šest typů stranických systémů (Klíma, 1998, 178):

1. dvoustranický systém (model USA – široce založené strany; ostatní modely s jednou velmi malou středovou stranou)
2. systém dvouapůlté strany – s malou středovou stranou
3. systém dvouapůlté strany – s malou levicovou stranou
4. vícestranický systém s dominantní stranou – na levici
5. vícestranický systém s dominantní stranou – na pravici
6. vícestranický systém bez dominantní strany

3.3.2 R. Dahl

R. Dahl (Klíma, 1998: 157-159) svou typologii postavil na počtu a vnitřním uspořádání stran, které pomáhají vysvětlovat fungování opozice v jednotlivých stranických systémech. Důležitý je stupeň koncentrace a rozptýlenosti opozice a to jak při volbách tak při fungování v parlamentu. V systému jedné strany je pojem opozice irelevantní, ale v systému dvou stran je opozice koncentrovaná v druhé straně a ve vícestranickém systému je opozice rozptýlená, zde potom záleží na součinnosti stran.

Vznikly čtyři základní kategorie stranických systémů (podrobněji tabulka 2). V prvním probíhá ostrý konkurenční boj, je to systém, ve kterém zisk pro jednu stranu znamená ztrátu pro druhou, proto se nazývá přísně konkurenční systém. Druhý systém je kooperačně konkurenční, z názvu vyplývá jistá spolupráce mezi stranami. Třetí systém je souhlasně konkurenční, ten se projevuje spoluprací na úrovni parlamentu a poslední systém souhlasný se projevuje spoluprací jak v parlamentu, tak při volbách.

Tabulka 2: Typy stranických systémů dle R. Dahla

Upraveno dle Klíma, 1998

	OPOZICE V	
Typ systému	Volby	Parlament
1.Přísně konkurenční	Přísně konkurenční	Přísně konkurenční
2.Kooperačně konkurenční		
A. Dvoustranický	Přísně konkurenční	Kooperační a konkurenční
B. Vícestranický	Kooperační a konkurenční	Kooperační a konkurenční
3.Souhlasně konkurenční		
A. Dvoustranický	Přísně konkurenční	Souhlasný
B. Vícestranický	Kooperační a konkurenční	Souhlasný
4.Přísně souhlasný	Souhlasný	Souhlasný

3.3.3 G. Sartori

Sartori ve své koncepci vícestranických systémů vyděluje tři kategorie, a to umírněný pluralismus, polarizovaný pluralismus a atomizovaný systém. Hlavním rozlišením těchto typů není hledisko počtu stran (počet pěti stran může být překročen i v umírněném pluralismu), důležitější je ideologická vzdálenost stran.

V atomizovaném systému je počet stran tak velký, že již na něm tolik nezáleží, protože ani jedna ze stran nemá větší vliv než ostatní. Takovýto systém se objevuje hlavně v zemích, kde ještě není dostatečně strukturovaná politická scéna. Dá se také říci, že to už ani není systém.

Důležitým pojmem v těchto systémech je relevantnost stran, což znamená, zda jsou strany schopny nezanedbatelně a bezprostředně ovlivnit výsledky nebo

strukturu nebo povahu soutěže. Když se v systémech objevuje více stran, je důležitá také kompatibilita stran, tedy schopnost stran spolu spolupracovat a vytvářet koalice (Fiala-Strmiska, 1998).

3.3.3.1 Umírněný multipartismus

Hlavním charakteristickým rysem tohoto typu stranického systému je existence nejméně tří avšak nejlépe nejvýše pěti až šesti relevantních stran. Ani jedna ze stran není protisystémová a všechny strany jsou schopné utvářet koalice a podílet se na moci. Mechanismus fungování tohoto systému je podobný bipartismu a to v tom, že je bipolární. Strany se soustřeďují kolem dvou pólů. V umírněném multipartismu se vyskytuje relativně homogenní neboli unilaterální opozice, která prezentuje programově jednotnou alternativu k politice vládnoucí koalice. Systém se vyznačuje dostředivou konkurencí, což znamená, že strany mají tendence se ideově sbližovat. To se projevuje přesunem rivality k politickému středu a také podobností v politických programech jednotlivých stran.

3.3.3.2. Polarizovaný multipartismus

Podle Sartoriho je polarizovaný multipartismus je takový typ stranického systému, ve kterém existuje více než pět relevantních stran. Tato hranice ale není stanovena absolutně. Určujícím faktorem je ideologická vzdálenost, čím větší ta vzdálenost mezi stranami je, tím větší je polarizace v systému a tím více je fragmentován.

Následující vlastnosti jsou pro systém typické (Klíma, 1998: 170):

1. přítomnost antisystémových stran
2. existence dvojstranné opozice
3. politický střed je obsazen
4. ideologická polarizace
5. odstředivý směr stranické soutěže
6. ideologický přístup k politice
7. neodpovědná opozice
8. politika nepřiměřených slibů

Ne všechny body mají stejný význam. Sartori přisuzoval největší význam prvním dvěma.

Antisystémová strana je taková, která se snaží nejen o změnu vlády ale hlavně o celkovou změnu režimu. Jsou to extrémní strany, které mohou být na levici i pravici. Dvojstranná opozice (tzv. bilaterální opozice) již podle názvu napovídá, že jde o dvě opozice, které se vzájemně nespojují proti vládě. Opozice je nejednotná do té míry, že každá funguje samostatně vůči vládnoucí straně resp. koalici stran. Shodnou se maximálně na svržení vládnoucí koalice, ale nemohli by potom spolu utvořit vládnoucí koalici, jelikož každá strana nabízí jinou alternativu vládnoucí politiky.

Obsazení politického středu znamená vznik multipolarity. Není tedy jenom bipolarita. Střed je vystaven velkému tlaku z obou pólů. S obsazením středu souvisí odstředivý charakter stranické soutěže. Dochází k odlivu hlasů voličů směrem k pólům, volební soutěž nemůže tedy být centristicky orientována. Posledním bodem je populismus, neboli politika nesplnitelných slibů, které mohou využívat hlavně protisystémové strany, které se tak snaží přilákat voliče, protože jejich koaliční potenciál je malý. Tento rys ale nemusí být spojen pouze s polarizovaným pluralismem ale víceméně s každým systémem (Klíma, 1998).

Tabulka 3: Shrnutí charakteristik umírněného a polarizovaného pluralismu

	<i>UMÍRNĚNÝ PLURALISMUS</i>	<i>POLARIZOVANÝ PLURALISMUS</i>
Charakteristiky	<ul style="list-style-type: none"> - relativně malá ideová vzdálenost mezi stranami - chybí antisystémové strany (všechny strany – orientace na vládu) - dostředivý charakter soutěže - bipolární konfigurace - koaliční vládnutí 	<ul style="list-style-type: none"> - vysoká polarizace (tendence ke konfrontacím => nestabilita) - přítomnost antisystémové strany (když se dostane k moci, změna režimu) - odstředivý charakter soutěže - bilaterální opozice

3.4 Roztříštěnost politické scény

Když se zabýváme počtem politických stran v systémech, používáme tak nejzákladnější kritérium, jak určit roztříštěnost systému. Škálu můžeme začít monopartismem, tedy systémem jedné strany, a skončit polypartismem, tedy krajním množením stran.

Odborná literatura (Novák, 1997: 128-132) zná více způsobů, jak měřit roztříštěnost stranické scény. Kromě početního hlediska je ale zapotřebí přihlédnout ještě k velikosti stran. Tu zjistíme propočtem, kolik procent křesel zaujímá strana v poslanecké sněmovně. Takhle postupoval i J. Blondel, který sečetl procenta

odevzdaných hlasů dvou největších stran. Na základě těchto výpočtů pak klasifikoval stranické systémy.

Čím nižší výsledek výpočtem získáme, tím je vyšší fragmentace. Že to opravdu funguje, můžeme vidět na příkladu ČR v letech 1996 a 2002, viz názorně v tabulce 4. V roce 1996 bylo v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR zastoupeno celkem 6 politických stran a v roce 2002 to bylo už jenom 5. Podle toho je tedy součet procent získaných mandátů dvou největších stran vyšší v roce 2002.

Tabulka 4: Příklad fragmentace stranického systému v letech 1996 a 2002

ROK	POL. STRANA	POČET MANDÁTŮ	V PROCENTECH	OBĚ STRANY CELKEM
1996	ODS	67	31,5%	
	ČSSD	61	30,5%	64%
2002	ODS	81	40,5%	
	ČSSD	74	37%	77,5%

Další možností je měřit tzv. index fragmentace, který zavedl D. Rae. Tento index měří pravděpodobnost, že dva náhodní poslanci v parlamentu patří k jiným stranám. Tato pravděpodobnost se vyskytuje mezi nulou a jednou resp. všichni poslanci patří k jedné straně a každý poslanec je představitelem jedné strany. Výpočet probíhá následovně: „odečteme od jedné součet čtverců proporce každé strany“ (Novák, 1997:130). Opět vycházíme z procentuálního zisku mandátů, tentokrát ale každé strany zastoupené v poslanecké sněmovně. Pro názornost si výpočet ukážeme na příkladu ČR v roce 1996 a 2002.

$$\text{Rok 1996: } 1 - (0,34^2 + 0,305^2 + 0,11^2 + 0,09^2 + 0,09^2 + 0,065^2) = 0,76$$

$$\text{Rok 2002: } 1 - (0,29^2 + 0,35^2 + 0,205^2 + 0,155^2) = 0,73$$

Roztříštěnost stranického systému můžeme ještě vyjádřit efektivním počtem stran, který měří kolik stran je ve stranickém systému, vážených podle jejich velikosti. Tzv. Laakso-Taagerův efektivní počet stran se vypočítá tak, „že vydělíme jednu součtem čtverců proporcí každé strany zastoupené v parlamentu.“ (Novák, 1997:130). Kdyby každá strana měla stejné procento poslaneckých křesel, pak by efektivní počet stran byl roven počtu zastoupených stran v parlamentu.

Naposledy si na příkladu ČR v letech 1996 a 2002 ukážeme výpočet efektivního počtu stran.

$$\text{Rok 1996: } 1 : (0,34^2 + 0,305^2 + 0,11^2 + 0,09^2 + 0,09^2 + 0,065^2) = 4,15$$

$$\text{Rok 2002: } 1 : (0,29^2 + 0,35^2 + 0,205^2 + 0,155^2) = 3,67$$

Na obou těchto výpočtech můžeme vysledovat tendenci ke snižování roztříštěnosti české stranické scény, což je pozitivní. Čím více menších stran je zastoupeno v parlamentu, tím hůře se sestavují koalice a akceschopnost vlády je menší. Počet stran se snižuje, zároveň ale posilují dvě největší strany (ODS a ČSSD). Česká republika je oproti jiným zemím poměrně homogenní a tyto dvě strany oslovují největší počet voličů. Je to dáno i díky nejsilnějšímu socioekonomickému štěpení.

Pro srovnání roztržitosti české scény porovnáme několik údajů ze zahraničí.

Tabulka 5: Srovnání roztržitosti stranických systémů

Zdroj: Schlemmer, M. (2006)

ROK 2005 - 6	INDEX FRAGMENTACE	EFEKTIVNÍ POČET STRAN
Německo	0,71	3,44
Francie	0,55	2,24
Velká Británie	0,59	2,45
Česká republika	0,68	3,1

3.5 Problematika cleavages²

Tento termín zavedli autoři S. M. Lipset a S. Rokkan (Říchová, 2002: 108-112). Domnívají se, že při analýze politických systémů je důležité i historické hledisko a to hlavně konflikty, které ve společnosti vznikaly. Utváření systémů v západních zemích v poválečném období vycházelo z konfliktů průmyslové revoluce a národních revolucí, tedy souviselo se sociálními a ekonomickými změnami.

Do češtiny se výraz cleavages překládá různě. Miroslav Novák (Novák, 1997) užívá výraz “rozštěpení”, Michal Klíma (Klíma, 1998) sousloví “sociálně

---

² Pojem, který vyjadřuje historicky podmíněné konflikty, které přispěli k formování politických stran a jejich systémů

politický rozpor”, Petr Fiala “konfliktní linie” (Fiala - Strmiska, 1998). Všechny tyto překlady se používají jako synonyma.

Lipset a Rokkan vymezili čtyři základní štěpné linie:

1. rozpor mezi centrem a periferií (konfliktní linie mezi ekonomicky a hospodářsky více rozvinutými oblastmi a těmi méně rozvinutými)
2. napětí mezi státem a církví (náboženská linie, problém sekularizace, ale také přisuzování významu příslušnosti k různým vyznáním či bez vyznání)
3. napětí mezi městem a venkovem (problematika modernizace, kdy města jsou symbolem nového, zatímco venkov symbolizuje staré předmoderní struktury a hodnoty)
4. ideologická rovina konfliktu (rozpory v myšlení buržoazie a dělnické třídy).

Na základě těchto rozporů se vytvářeli různé politické zájmové skupiny a vytvářeli se tak stranické systémy. Jelikož v každé zemi jsou tyto konflikty jiné, jiné linie mají větší význam, tak jsou systémy v západoevropských zemích rozdílné.

4. Shrnutí a zhodnocení

Existuje mnoho klasifikací stranických systémů, ale je vždy těžké přiřadit konkrétní systém k nějakému typu, protože každý systém se vyvíjel zvlášť, každá konkrétní země má různé sociální a kulturní faktory, které vývoj ovlivňují. Fungování samotných politických stran, to jak jsou organizované, jak komunikují se svými příznivci - voliči, také ovlivňuje celkový charakter stranického systému.

Autoři zabývající se klasifikací stranických systémů se shodují na tom, že Sartoriho členění je základním a neopominutelným a víceméně všichni autoři z něho

vycházejí. V české literatuře Fiala se Strmiskou podávají velmi rozsáhlé vysvětlení Sartoriho koncepce, i když s ním v některých bodech nesouhlasí. Ostatní autoři jako Klíma a Novák Sartoriho samozřejmě nevynechávají, ale věnují se důkladněji i jiným autorům. Novák hlavně Duvergerovi a Klíma kromě Duvergera ještě důkladně rozebírá Blondelovu klasifikaci. Klíma také uvádí typologii Dahla, významného amerického politologa. Ten zpochybňuje nadřazenost dvoustranického systému a staví vícestranické systémy minimálně na stejnou úroveň. Důležité podle něj je, jak funguje opozice, podle toho se pak strany chovají ve volbách a v parlamentu. Také upozorňuje na četnost výskytu vícestranického a dvoustranického systému, vícestranický systém je nejrozšířenější praxí ve světě.

V tabulce 7 jsem se pokusila najít pozitiva a negativa u tří typů stranických systémů. U monopartismu jsem nenašla žádnou významnou pozitivní vlastnost. Jedině pokud by v konkrétním systému např. dominantní strany jednalo o „dobrou“ vládu, tak by jí do ní nikdo nemohl zasahovat a měnit její rozhodnutí. Ovšem to je spíše utopie. Jak je již výše popsán systém jedné strany, nemusí se vždy jednat o nesoutěživý systém, v zemi existuje více politických stran, které soutěží o politickou moc ve svobodných volbách.

Ze srovnání bipartismu a multipartismu nemohu říci, že by jeden z nich byl výrazně lepší než druhý. Oba mají své pozitivní i negativní vlastnosti, a tak spíše záleží na konkrétní společnosti (na její historii, jednotnosti obyvatel), kterému dává přednost, nebo který se pro ni lépe hodí.

Výhody bipartismu byly dlouhou dobu přeceňovány, ale samozřejmě tam jsou. Například občané ve volbách mají jasné dvě alternativy, z kterých vybírají. Vidí jasnou opozici. Systém nabízí snadnější alternaci u moci. Také je mezi stranami menší ideologická vzdálenost, což přispívá k umírněnosti politiky. V bipartismu se strany přibližují ke středu, aby se tedy od druhé strany odlišily, musejí jít cestou konfrontace a někdy nesplnitelných slibů. Naproti tomu v systému více stran se většinou žádné nepodaří získat nadpoloviční většinu, aby mohla vládnout sama, a tak strany vytvářejí koalice, ve kterých hledají konsensus. Přitom ale musí ustupovat

ostatním stranám, což může být bráno jako nevýhoda, protože volič volí nějaký program strany, který ale ona v koalici nemůže stoprocentně naplňovat. Na druhou stranu ale je zastoupeno více zájmů ve společnosti. Neoddiskutovatelným problémem je jistě utváření koalic. Pro příklad nemusíme chodit daleko, stačí si vzpomenout na volby do Poslanecké sněmovny ČR v roce 2006 a poměrně dlouhé období utváření koalice, navíc křehké koalice, která je pod velkým tlakem opozice.

Tabulka 6: Srovnání systémů

<i>SYSTÉM</i>	<i>POZITIVA</i>	<i>NEGATIVA</i>
Monopartismus		- nedochází k alternaci stran - strana spojena s vládou
Bipartismu	- jasná opozice - výkonnost, stabilita	- menší ideologický výběr - spíše konfrontační politika
Multipartismus	- konkurence stran - zastoupení více zájmů - hledání konsensu	- nutnost ustupovat stranám v koalici - možné problémy při utváření koalic

Jak můžeme vidět v tabulce 8 všichni tři významní politologové, kteří se zabývali typologií stranických systémů, používají početní kritérium a k tomu vždy přibírají nějaké další hledisko, protože pouze počet stran by dostatečně nevystihoval složitost systémů.

Blondel přibral k početnímu hledisku ještě sílu stran neboli velikost strany v rámci stranického systému a jejich míry podílu na vládě. Celkem potom vyděluje

čtyři kategorie. Později k těmto dvěma kritériím přidal ještě ideologické hledisko a celkově pracuje se šesti kategoriemi. Blondel ve své typologii zavádí nový pojem systém dvouapůlté strany, systém ve kterém jsou dvě velké strany a třetí sice poměrně slabší než ostatní dvě, ale rozhodně nezanedbatelná, protože může být jazýček na vahách.

Dahl se zaměřuje na vnitřní uspořádání stran, na jejich jednotu například při hlasování, což celkově ovlivňuje průběh politiky. Na základě vnitřního uspořádání potom popisuje, jak funguje v systému opozice, jak spolu strany spolupracují nebo naopak, jak si snaží co nejvíce konkurovat. Vztahy v systémech se mění tedy podle toho, kolik se jich vyskytuje a jak jsou vnitřně organizované.

Tabulka 7: Srovnání typologií Blondela, Dahla, Sartoriho

	<i>KRITÉRIA</i>	<i>POČET SYSTÉMŮ</i>
Blondel	počet stran + síla stran (+ ideologie)	4 (6)
Dahl	počet stran + jejich vnitřní uspořádání	6
Sartori	počet stran + ideologie	7

Zajímavé je sledovat odlišné názory na různé typy systémů i u českých politologů. Blíže v tabulce 9.

U Nováka můžeme vidět spíše příklon k dvoustranickému systému, u kterého upřednostňuje hlavně jasně definovanou opozici, která vzniká alternací dvou stran. Pro voliče vidí velmi pozitivní to, že stranu, kterou volí, volí i s programem, který ta strana po volbách bude prosazovat. Zatímco volič ve vícestranickém systému sice zvolí stranu, ale ta potom v koalici s jinými stranami musí ustupovat ostatním stranám.

Naproti tomu Klíma konkurenci stran vítá, lépe řeší politické, sociální a ekonomické problémy. Výhoda stability jednobarevné vlády s sebou může přinášet i přílišnou strnulost režimu. V případě zásadních chyb vlády chybí mechanismy pro vystřídaní vlády. Koaliční vláda s sebou také přináší výhodu vstupu i menších stran do vlády a tak se tolik neignorují zájmy poražených stran, které se do parlamentu dostaly. V koalicích mají potom možnost alespoň částečně prosazovat svůj program. Problém může nastat, když tyto menší strany jsou jazýčkem na vahách a mají velký vyděračský potenciál. Díky tomu mohou prosadit zájmy menších skupin obyvatelstva.

Tabulka 8: Pozitiva a negativa dvoustranického a vícestranického systému v pojetí Nováka a Klímy

	<i>BIPARTISMUS</i>	<i>VÍCESTRANICKÝ SYSTÉM</i>
	+	-
Novák, Miroslav	Jasná opozice Volí jasný program	Opozice všude a nikde Kuloárová politika
	-	+
Klíma, Michal	Přílišná strnulost režimu Zájmy pouze dvou velkých stran	Konkurence stran Neignoruje zájmy menších stran

II. Stranický systém ČR

Ve druhém oddílu této práce bych se chtěla věnovat stranickému systému České republiky z různých pohledů. Nejprve bych stručně popsala vývoj po roce 1989. V případě České republiky, a samozřejmě všech postkomunistických zemí, systém prošel naprosto zásadní, nekontinuální změnou. Popíšeme si různé etapy a nejdůležitější události, které se během nich udály. Postupně se dostaneme až do dnešní doby, kde si ukážeme, kam český systém dospěl, jak ho popisují současní čeští politologové. Hlavně se zaměřím na otázku konsolidace systému a na jeho typologizaci. Na závěr se pokusím zjistit, jak volební systém ovlivňuje stranický a zda je tento vliv velký či naopak zanedbatelný, a kterými prvky je tento vliv způsobován.

1. Vývoj českého stranického systému po roce 1989

V této kapitole se pokusím nastínit vývoj československého respektive českého stranického systému po roce 1989, kdy se totalitní systém jedné strany změnil na demokratický multipartistický systém. Některé strany navázaly na svou dřívější existenci, jiné vznikaly na základě nových potřeb společnosti. Všechny dohromady ale postupně začaly utvářet systém až do nynější podoby.

1.1 Vývojové fáze

19. listopadu 1989 bylo ustaveno Občanské fórum, seskupení rozmanitých skupin i jednotlivců, kteří nesouhlasili s totalitním režimem v Československu. Toto neformální a spontánně vzniklé sdružení bylo výrazně antisystémové a antistranické, tedy nemělo žádnou pevnou organizační strukturu. Ve vznikajícím systému bylo jasně zřetelné antagonistické postavení OF vůči nezaniklé KSČM. Parlamentní volby v roce 1990 ukázaly, které strany a hnutí jsou relevantní a mají v systému své nezastupitelné postavení (Kunc, 2000).

I když není úplně jednoduché rozfázovat vývoj stranického systému ČR, existují dvě nejdůležitější periodizace. První z nich vytvořili autoři Fiala, Mareš, Pšeja (Pšeja, 2005: 29), kteří rozdělili vývoj do 4 etap:

1. od listopadu 1989 do června 1990 (období kladení základů systému)
1. od června 1990 do června 1992 (období utváření systému)
2. od června 1992 do června 1996 (období stabilizace systému)
3. od června 1996 dále (období vyvažování sil v systému).

Poněkud detailnější periodizaci provedli Fiala a Strmiska (Pšeja, 2005: 30):

1. listopad 1989 – červen 1990 (renesance stranickopolitického pluralismu)
2. léto 1990 – březen 1991 (první vlna prozatímního strukturování stranickopolitické soustavy)
3. jaro 1991 – červen 1996 (druhá vlna strukturování stranickopolitické soustavy)
4. léto 1996 – červen 1998 (stabilizace formátu stranického systému a první projevy krize)
5. léto 1998 – červen 2002 (pokračující krize koaličních formulí a pokus o rekonfiguraci systému)
6. po roce 2002 (neuzavřená etapa bez jasné charakteristiky)

Druhá periodizaci se snaží detailněji postihnout vývoj, ale podle Pšeji (Pšeja, 2005: 30-33) se v ní nachází zásadní problém a to ve třetí fázi, kterou nepovažuje za nejšťastnější. Fiala se Strmiskou pominuli rozpad OF za významný mezník, protože jeho existence v prostoru pravého středu znemožňovala vznik jiných relevantních subjektů. Rozpad OF přinesl nové subjekty, ale rozvrstvení sil v Parlamentu určily až volby do Poslanecké sněmovny v roce 1992. Na další problém v periodizaci Fialy a Strmisky naráží v posledních fázích, hlavně v páté a šesté, kdy už nejde o systémovou změnu, tyto fáze se tak kvalitativně liší od těch předchozích. Krize v systému neznamena změnu například k bipolárnímu systému, nemění se tedy dlouhodobé směřování systému.

Za hlavní mezníky vývoje můžeme považovat volby do Poslanecké sněmovny. Díky nim bylo možné určit sílu stran a hnutí. I když do první poloviny devadesátých let se často měnil počet stran a hnutí v parlamentním zastoupení i mimo volby. Tento fakt komplikuje stanovení relevantnosti strany, proto se jako pomocné kritérium bere i existence parlamentního klubu.

Jedním z problémů je i to, že hovoříme o českém stranickém systému, ale do konce roku 1992 existovalo federativní Československo. Na druhou stranu tento problém není tak velký, jelikož strany působily na území republiky svého vzniku. Výjimkou byla komunistická strana, ale ta se transformovala v průběhu roku 1990 a od té doby také působila v podstatě v každém státě zvlášť.

Existuje ještě jedna možnost, jak rozčlenit vývoj stranického systému ČR. Kritériem je mechanismus fungování systému, potom bychom dělili vývoj na dvě základní období:

1. období po listopadu 1989 do rozpadu Občanského fóra v únoru 1991
2. období po rozpadu Občanského fóra.

V tomto členění má OF zásadní postavení. I v ostatních zemích bývalého komunistického bloku fungovaly podobné subjekty, které napomáhaly přechodu od totalitního režimu k demokracii.

Toto členění může fungovat jako jedna z alternativ, přeci jenom byli na počátku 90. let i další důležité momenty, které formování systému ovlivnily a které by neměly být opomenuty.

1.1.1 První etapa³

Český stranický systém začal vznikat hned po událostech 17. listopadu 1989. Hned dva dny po tom vzniklo Občanské fórum, obnovila se činnost Sociální demokracie. V této fázi začalo také vznikat velké množství stran a hnutí. Některé z nich však neměly velký význam a do politického dění výrazně nezasáhly.

Pšeja tyto subjekty dělí do tří skupin (Pšeja, 2005: 34):

1. subjekty, které vyvíjely svou činnost i před 17. listopadem a dále v ní pokračovaly (KSČ, ČSS⁴, ČSL⁵). Tyto subjekty nemusely od základu budovat svou členskou a voličskou základnu, již měli jasnou strukturu a profil, kam se v systému zařadí.
2. subjekty, které svou činnost obnovily nebo navazovaly na předlistopadovou činnost (ČSSD, KAN⁶), patří sem i skupiny, které vycházejí s disidentské činnosti jako Hnutí za občanskou svobodu, apod.)
3. zcela nové subjekty (SPR-RSČ, Hnutí důchodců za životní jistoty).

Tato etapa byla významná tím, že vznikaly subjekty, které formovaly systém a zároveň tyto subjekty hledaly cesty, jak budou spolupracovat či naopak mezi sebou si konkurovat. Jak bylo řečeno výše, v tomto období vznikalo či obnovovalo svou

---

³ Členění etap je převzato od Pšeji. Není tak detailní, ale neopomíjí zásadní momenty ve vývoji stranického systému. Pšeja, P. Stranický systém České republiky, str. 34-36

⁴ Československá strana lidová

⁵ Československá strana socialistická

⁶ Klub angažovaných nestraníků

činnost mnoho stran a hnutí. Ne všechny se však prvních svobodných voleb zúčastnily. Celkem tak bylo registrováno asi 35 různých subjektů.

Velmi specifickou roli sehrávalo Občanské fórum. To mělo jakousi zastřešující funkci pro všechny, kteří chtěli obnovit společnost jako celek. Společným cílem tedy byla rekonstrukce společnosti, ale jinak se v tomto sdružení střetávaly velmi odlišné názory, což muselo vést k rozpadu.

Tato etapa končí parlamentními volbami v roce 1990, ve kterých suverénně zvítězilo Občanské fórum, druhá byla Komunistická strana Československa, třetí Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko a jako čtvrtí se do tehdy ještě federální ČNR dostala Křesťanská demokratická unie.

1.1.2 Druhá etapa

Tato etapa, kterou Pšejka vymezuje parlamentními volbami v letech 1990 a 1992, je z hlediska utváření systému považována za nejvýznamnější. Vítězství OF se předpokládalo, nicméně překvapilo, že vyhrálo tak výrazně. Proto také bylo jasné, že jeho další vývoj bude velmi důležitý. To, že se ve volbách neprosadily tradiční strany, demokraticky levicové, celkem logicky odpovídalo odmítavému postoji k těmto koncepcím.

Důležitým jevem byla stabilizace počtu stran a hnutí na politické scéně. Strany a hnutí se mohly profilovat a voliči měli možnost lépe se zorientovat v nabízených možnostech vývoje.

Jak již bylo řečeno výše, OF bylo nepolitickým sdružením spontánně vzniklým, které sdružovalo někdy nesourodé hnutí s odlišnými názory. Tato skutečnost vedla k postupným konfliktům uvnitř OF až následně k rozpadu. Část OF chtělo, aby se přeměnilo na standardní politickou stranu s profesionálním personálem. S tím však všichni nesouhlasili, někteří byli pro individuální členství. Tak 12. února 1991 bylo rozhodnuto, že se OF rozdělí na Občanské hnutí, které bude sdružovat různé názorové proudy a na Občanskou demokratickou stranu, stranu

klasického evropského typu. Rozpadem OF se etablovaly i různé další strany, kromě ODS i ODA a OH⁷. Protože fórum zastřešovalo různorodé názory, vznikem stran, měli voliči větší možnost výběru při volbách. Ze zániku OF tak profitovali strany na celém spektru, kromě komunistické strany.

Tím se také definitivně určilo, že stranický systém bude založen na politických stranách, které budou fungovat jako základní články a budou zprostředkovávat politickou vůli občanů.

Po rozpadu OF se systém normalizoval a ustaloval a subjekty na politické scéně navazovaly a formovaly vztahy mezi sebou. Docházelo také k rozvrstvení a profilování stran na klasické ose pravice – levice (Pšeja, 2005: 43-46).

1.1.3 Třetí etapa

Tato etapa je opět vymezena parlamentními volbami, tentokrát v letech 1992 a 1996. Důležitým mezníkem je zde i rozdělení Československa, které proběhlo oficiálně k 1. 1. 1993 a vznikly tak dvě samostatné demokratické republiky. Jak jsem ale naznačila výše, nebyl zde velký problém v dělení stran, protože KSČ se rozdělila již dříve a ostatní strany víceméně působily stejně na území vzniku, takže stranické systémy v podstatě vznikaly odděleně.

V roce 1992 se do parlamentu dostalo osm politických stran, což je poměrně hodně. Systém tedy musel projít stabilizací a postupným upřesňováním pozic jednotlivých subjektů.

Ze systémového hlediska je zajímavých několik trendů. Subjekty středu se snažily získat relevantní pozici, spojovali své síly, ale jelikož se jim to moc nedařilo, střed se oslaboval. Československá sociální demokracie se snažila upevňovat svojí pozici na levici mezi komunistickou stranou a stranami středu. A v neposlední řadě problémy ve vládní koalici, které napomáhaly změnám v postavení některých stran.

Strany na pravici, ODS a ODA, již byly dobře etablované a neprocházely významnými změnami. Jejich vztahy byly vyjasněné. ODS plnila roli

---

⁷ Občanské hnutí

nejvýznamnější pravicové strany. Díky této pozici si nejspíš mohla dovolit, což jí bylo občas vytýkáno (hlavně koaličními partnery), praktikovat mocenskou politiku a více si prosazovat svou vizi směřování českého státu a nespolupracovat s ostatními. Problémem v obou těchto stranách byli vnitřní rozbroje. V ODS spíše mezi osobnostmi v ODA proti sobě stáli dvě křídla. Problémy a odlišné názory byly i v ostatních stranách, proto v tomto období proběhlo několik přesunů. Například KDS splynula v roce 1995 s ODS. KAN chtěla také, ale nakonec se právě kvůli té první fúzi ta druhá nekonala. V oblasti středu probíhala také různá jednání o sjednocování, snaha spojit se silnější stranou, a tak se zviditelnit. Různá hnutí se spojovala, aby mohli založit stranu, ale bohužel žádná ze stran neměla nakonec takovou relevantnost, aby mohla plnohodnotně obsadit středový prostor. Zajímavým případem je Občanské hnutí, ve kterém působilo mnoho mediálně známých osobností z Občanského fóra. To nakonec i přes svou snahu hrát důležitou roli v politickém systému postupně ztrácelo svůj vliv, až nakonec úplně zaniklo (Pšeja, 2005: 85-87).

1.1.4 Čtvrtá etapa

Poslední zkoumaná etapa začíná volbami v roce 1996 a pokračuje v podstatě dodnes. Probíhá vyvažováním sil v politickém systému.

Volby v roce 1996 s sebou přinesly změny v parlamentě. Pětiprocentní hranici překročilo pouze šest stran (v minulých volbách to bylo osm), tím se opět ujasnila relevantnost subjektů na naší politické scéně a ukázal se reálný podíl na výkonné moci. Ty strany, které se do parlamentu nedostaly, měly dále ztíženou možnost oslovovat voliče a hledat sympatizanty, protože se o nich již tolik nemluvalo.

Systémovou změnou bylo, že strany, které se dostaly k moci, měly menší prostor pro názorovou různorodost uvnitř strany, protože se musely více profilovat v určitém názorovém kontinuu.

Mezi další změny můžeme počítat i dokončení snahy KDU-ČSL obsadit střed v politickém systému. Pozice ve středu a dostatečný zisk parlamentních křesel, tak

dávají KDU-ČSL největší koaliční potenciál ze všech politických stran. Od teď může do koalice jak s pravicovou ODS a ODA, tak levicovější ČSSD. ČSSD díky získání druhému největšímu počtu hlasů ve volbách potvrdila pozici alternativy ODS, snažila se získat voliče, kteří nebyli spokojeni s vládou koalice. ČSSD se profilovala jako strana levého středu.

Na krajně pravicové části spektra levice-pravice byla strana Dr. Miroslava Sládka, Strana pro republiku-Republikánská strana Československa, která se snažila o antipolitiku. Byla to strana s nulovým koaličním potenciálem, obdobně jako komunisté. V roce 1998 se nedostali do Parlamentu (i když v předchozích volbách měli devět procent), nemají nadále takový prostor pro šíření svého přesvědčení (Pšeja, 2005: 111-112).

2.1 Shrnutí a zhodnocení

V této části práce jsem se pokusila shrnout fáze vývoje stranického systému po roce 1989. Přechod k demokracii vyžadoval mnoho změn, což je celkem evidentní, když se měnil nesoutěživý systém jedné strany na soutěživý systém více stran, bylo potřeba změnit Ústavu a přijmout mnoho zákonů, jako například malý zákon o politických stranách nebo zákon o volbách. Parlament obnovil své působení s původními funkcemi. Po intenzivních vyjednáváních bylo rozhodnuto o státoprávním uspořádání. Jednou z komplikací bylo i rozhodnutí o rozdělení federace, i když to nakonec proběhlo rychle víceméně bez problémů.

Studium vývoje systému je velmi důležité pro jeho typové zařazení. Během vývoje se samozřejmě objevuje mnoho problémů a jejich vyřešení potom určuje logiku toho systému a napovídá jejímu dalšímu vývoji. K určení současného stavu je tedy nezbytné sledovat procesy, kterými systém prošel.

Vznik současného systému se datuje k 17. listopadu 1989, i když několik subjektů existovalo již předtím, nelze systém považovat za kontinuálně pokračující. Totalitní systém a systém více stran jsou kvalitativně naprosto odlišné a nelze je tedy porovnávat.

Zpočátku bylo možné systém označovat podle Sartoriovské typologie za atomizovaný, kde jedinou konfliktní linií byl rozpor mezi komunistickou stranou a zastánci demokratického zřízení. Zprvu převládal odpor k politickým stranám, což bylo vcelku logické po čtyřicetileté nadvládě jedné strany, proto se utvořilo Občanské hnutí, které seskupovalo mnoho názorově odlišných proudů, které se plně projeví až po rozpadu OF, kdy vznikly samostatné politické strany.

Rozpad OF byl zásadní mezník, kterým začala krystalizace stranického systému. Zajímavostí zůstává, že v českém prostředí se KSČM netransformovala v sociální demokracii jako v mnoha postkomunistických zemích a je také jednou z posledních stran na světě, která si v názvu ponechala slovo komunismus. Během let si stále udržuje poměrně silnou pozici a do značné míry i svou dogmatickostí. Z této její pozice, ale vzniká poměrně závažný problém. Ostatní strany s ní nechtějí jít do koalice, což následně brání zdravému střídání vlád s různou politickou orientací, k tzv. alternaci. Netransformovaná KSČM je jedním z důvodů, proč se „historické“ sociální demokracii podařilo získat tak významné postavení. V ostatních postkomunistických zemích je sociální demokracie konvertovaná komunistická strana. Ale i s téměř nulovým koaličním potenciálem si KSČM udržuje velmi silnou a stabilní pozici v našem politickém systému.

Postupně, během svobodných pravidelně organizovaných voleb, se snižoval počet stran v parlamentu (viz tabulka 7), což politologové shodně označují za žádoucí.

Pro porovnání si můžeme ukázat, jak se systém vyvíjel. Například v roce 1996 jsme mohli zaznamenat toto složení politických stran v Parlamentu: 2 velké strany (ODS + ČSSD) + 2 menší strany (KDU-ČSL + ODA) + 2 antisystémové strany (SPR-RSČ + KSČM). V této době byl hlavně díky přítomnosti antisystémových stran systém přiřazován dle Sartoriho typologie k polarizovanému pluralismu. Vzhledem k tomu, že tento systém není považován za stabilní, nebyla tato situace úplně ideální. Ke stabilizaci a umírněnosti systému pomohlo, když se republikáni v dalších volbách nedostali do Parlamentu.

Dnešní situace po volbách v roce 2006 je následovná: v Parlamentě je přítomno 5 politických stran, kde jsou dvě hlavní, které soupeří o moc a 3 menší strany. Opět je dělíme z hlediska velikosti na strany střední až velké (ODS + ČSSD),

strany střední až menší (KSČM) a na strany malé až velmi malé (KDU-ČSL + SZ). O typovém zařazení stranického systému viz kapitola 2.2 Typologizace.

Tabulka 9: Snižování počtu stran v PS PČR

	1992	1996	1998	2002	2006
Počet stran	8	6	5	4 (5)	5

Sledování volebních výsledků politických stran nám dává zajímavé informace k posuzování stranického systému. V tabulce 8 vidíme, jak na tom byly strany v letech 1992 až 2006. Nejstabilnější je jistě liberálně-konzervativní pravicová ODS. Dále vidíme, jak ČSSD „vydělala“ na netransformované KSČM a stala se tak druhou nejstabilnější levicově orientovanou stranou v našem politickém prostředí. KDU-ČSL je čtvrtou stranou, která se v celém sledovaném období dostala do Parlamentu. Je jí přisuzována role středové strany s velkým koaličním potenciálem. Další strany jsou již menšího charakteru a ne vždy se do poslanecké sněmovny dostaly.

To, že Strana zelených získala dostatečný počet hlasů a dostala se do Poslanecké sněmovny, svědčí o vyspělosti České republiky. Češi již neřeší jen otázky hospodářské, ale i postmateriální problémy a hodnoty, jako je péče o přírodu, dopady člověka na životní prostředí, trvale udržitelný rozvoj, apod.

Tabulka 10: Zisky politických stran ve volbách do PS PČR (v %)

Zdroj: www.volby.cz

	1992¹	1996	1998	2002	2006
ODS	33,9 ²	29,62	27,47	24,47	35,38
ČSSD	7,66	26,44	32,31	30,2	32,32
KSČM	14,27 ³	10,33	11,03	18,51	12,81
KDU-ČSL	5,98	8,08	9,0	14,27 ⁴	7,22
US-DEU	-	2,8 ⁵	1,45 ⁵	14,27 ⁴	0,3
ODA	4,98	6,36	0	-	-
SZ	0	0	1,12	2,36	6,29
SPR-RSČ	6,48	8,01	3,9	0,97	-

Vysvětlivky:

- 1) volby do Federálního shromáždění
- 2) v koalici s KDS
- 3) v koalici Levý blok
- 4) koalice KDU-ČSL a US-DEU
- 5) jako DEU (Demokratická unie)

2. Stranický systém ČR z hlediska současnosti

V další části této práce bych se chtěla na stranický systém v České republice podívat z hlediska současnosti. Tedy jak je viděn v očích politologů, případně zda je potřeba nějakých změn, aby se systém vylepšil, či zjednodušil, zefektivnil.

Čeští politologové nejčastěji vycházejí z teoretických konceptů Sartoriho a Blondela, proto i já se budu přidržovat hlavně těchto typologií.

Výzkum českého systému probíhá v podstatě od poloviny devadesátých let. Jeho problém je dle Pšeji (Pšeja, 2005) v tom, že se politologové hlavně zabývají samotnými jednotkami systému a ne tolik výzkumem v rovině systému, problematikou interakcí v systému a ostatními systémovými faktory.

Obecně panuje shoda na počtu aktérů a jejich pozici v systému. Naproti tomu odhady formátu do budoucna již tak jednoznačné a shodující se nejsou.

2.1 Konsolidace

Než se podíváme podrobněji na typologizaci českého systému, ráda bych se ještě pozastavila u tématu konsolidace systému. Jedná se v podstatě o snahu vypovědět o stavu transformace politického systému (přechodu k demokracii) nejen v České republice, ale ve všech středoevropských a východoevropských zemích. Aby bylo možno nějakou takovou výpověď učinit, je nejprve potřeba stanovit kritéria pro konsolidovanou demokracii. Existuje více pokusů o jejich stanovení.

Dokonce existuje část politické vědy, která se nazývá konsolidologie, která pojímá tuto problematiku opravdu komplexně, protože existuje i tzv. tranzitologie,

která se zaměřuje pouze na politické instituce. Konsolidologie se věnuje tedy nejen institucím, ale i behaviorálním a hodnotovým faktorům.

Klause von Beyme (Fiala, 2001) se pokusil je shrnout a dospěl ke čtyřem základním rovinám konsolidace.

Čtyři roviny konsolidace:

1. konstituční rovina (ustanovení a fungování ústavního systému)
2. konsolidace systémů zájmových skupin a politických stran
3. konsolidace poměrů u neformálních politických aktérů (např. armáda, podnikatelé, radikální skupiny)
4. konsolidace občanské společnosti

Za nejobtížnější fázi je obecně považována ta poslední a trvá zpravidla jednu generaci. Protože jsou tato pravidla velmi obecná, bývají ještě doplněna dalšími indikátory, jako jsou minimálně dvoje parlamentní volby bez násilí, akceptování změny moci politickými tábory, žádná větší fluktuace voličů, neexistence většího systému nepřátelské strany a v neposlední řadě akceptace principu demokratického systému. Ale i tyto indikátory ještě bývají detailněji specifikovány solidaritou mezi ministry, akceptováním politické odpovědnosti a dalšími. Fiala zde upozorňuje, že tyto pravidla by pravděpodobně bezesbýtku nesplňovaly ani mnohé západní demokracie.

A jak je na tom tedy Česká republika s konsolidací demokratického systému? Velmi dobře na tuto otázku odpovídá Fiala ve svém článku z roku 2001, kde se vyjadřuje ke všem čtyřem rovinám konsolidace. První rovinu jsme splnili přijetím Ústavy. Zahrnují se sem i neústavní zákony, které ovlivňují podobu politického systému. Jedním z nejdůležitějších a nejdiskutovanějších je volební zákon. Samozřejmě zde probíhají změny a drobné úpravy, ale to je normální i v konsolidovaných demokraciích, takže z tohoto hlediska lze považovat systém v této rovině za konsolidovaný.

Co se týká zájmových a politických skupiny, ty jsou zformované, ale jejich problém byl z hlediska procesů. Vyvíjeli nátlak na špatném místě, místo na politicko-administrativní systém se soustředili na Parlament. Zde ale Fiala předpokládal změny.

Další dvě roviny souvisí hlavně s důvěrou v demokratické instituce. V Českém prostředí docházelo hlavně ke zpochybňování klíčových demokratických institucí jako Senát a samotné politické strany, což bylo v protikladu k vysoké akceptaci demokratického politického systému. V tomto zpochybňování vidí Fiala zásadní problém a rozpor. Konsolidaci občanské společnosti nechce Fiala moc hodnotit, kvůli nejednoznačnosti samotného pojmu, ale poznamenává, že tato oblast není opomíjena a že je hodně diskutována.

Celkově hodnotí Českou republiku jako konsolidovanou demokracii, ale je podle něj naivní ji po deseti letech po pádu komunismu srovnávat s etablovanými západními demokraciemi.

Zajímavě se k otázce konsolidace staví Kubát ve svém příspěvku z roku 2006 (Kubát, 2006). Ten již nechce řešit otázku, zda je ČR konsolidovanou demokracií nebo není. Prostě konstatuje, že je, ve smyslu fungující demokracie. Podle něj mnoho politologů vymýšlí různé teoretické konstrukty, které se pomalu odklánějí od reality. Kritéria pro konsolidovanou demokracii jsou potom natolik. Na místo, aby vznikla dokonalá definice pro konsolidovanou demokracii, je lépe tento pojem používat jako pomůcku k porovnávání a analýze, a pak se spíše zaměřit na konkrétní problémy, se kterými se „nové“ demokracie setkávají.

Vodička (Vodička, 2004) dodává, že politický zvrát je v ČR už jen těžko myslitelný. Jediný problém může nastat, že se konsolidace zastaví na nízké úrovni.

2.2 Typologizace

Pro správné pojmenování a zařazení systému podle standardních klasifikačních a typologických kritérií, je třeba, aby systém byl stabilizovaný a konsolidovaný, a musí tomu tak být již nějakou dobu.

Politologové se shodují, že tyto utvářející a stabilizační procesy probíhaly hlavně v období let 1990 – 1998. Zlomovým bodem pro možnost typologicky zařadit stranický systém ČR, byly volby v roce 1996. Jednalo se v pořadí o třetí svobodné volby do parlamentu. Po těchto volbách, ani dnes, se neočekávají nějaké zásadní změny. Povahou je systém multipartistický, aby došlo ke změně na bipartistický či tripartistický, musel by se buď radikálně změnit volební systém, nebo by voliči museli úplně přestat volit některé strany a tím je eliminovat, ale to je spíše nepravděpodobné.

Od voleb v roce 1992 se snižuje fragmentace politické scény, tedy snižuje se počet stran zastoupených v Parlamentu. Dle Sartoriho typologie, je možné hovořit o českém systému jako o umírněném pluralismu. V parlamentu je zastoupených pět stran. Zanikla antisystémová strana SPR-RSČ, čímž se posílila možnost uzavírání koalic a snížila se polarizace systému. Jediný prvek, který přetrvává jako polarizovaný, je netransformovaná KSČM, se kterou zatím žádná ze stran nechťela otevřeně uzavírat koalice. Dvě nejsilnější strany, pravicová ODS a levicová ČSSD, jsou umírněné.

Pšeja soudí, že „je reálný předpoklad, že vývoj stranického systému po roce 1998 bude možné adekvátně vyhodnotit kolem roku 2010 (za předpokladu standardního konání voleb do PS PČR, tj. v letech 2006 a právě 2010“ (Pšeja, 2004: 155). V této době by měl systém být již definitivně dotvořen ve všech svých aspektech a bude možnost realizovat plně rozvinutý politologický výzkum.

Typologické zařazení systému není jednoznačné a to můžeme vidět u politologů, kteří se tímto tématem zabývají. V tabulce 11 vidíme pojetí Nováka a Pšeji.

Novák hlavně zdůrazňuje snižování efektivního počtu stran. Podle něj se systém přibližuje k žádoucí bipolaritě poměrně umírněných sil.

Podle Pšeji (Pšeja, 2005: 147-151) je nejustálenějším rysem bipolární quadripartismus. Systém považuje za poměrně stabilizovaný a konsolidovaný, i když neříká, že jde o trvalý stav, nevylučuje i možnost změny. Nemyslí si, že by mohli dvě menší strany, KDU-ČSL a KSČM, být eliminovány, čímž by se systém stal dvoustranický. To by bylo možné v případě, že by došlo k nějaké výrazné změně volebního systému. Shrnuje, že za poměrně krátkou dobu se systém vyvinul v téměř standardní systém s vysokou mírou stabilizace, počtem i skladbou aktérů i vztahem polarity systému. Dále dodává, že nelze pominout chybějící vzorce kooperace a připomíná i přítomnost silné antisystémové strany. Nevylučuje i možnost zřetelnějšího vlivu „zvenčí“, které plynou z cleavages.

Zajímavý a odlišný názor než dva předchozí politologové zastává Strmiska (Strmiska, 2006). Ten rezignuje na přiřazení systému k určitému typu. Podle něj to dosud není možné. Zaměřuje se hlavně na interakce mezi stranami a převládající vzorce kooperace, ty nejsou ještě dostatečně ustálené a zcela legitimní a funkční.

Tabulka 11: Rozdíly v typologizaci systému, vnímání polarity a povahy aktérů v systému u Pšeji a Nováka

	<i>TYPOLOGICKÉ ZAŘAZENÍ</i>	<i>VÝVOJ POLARITY⁸</i>	<i>POVAHA AKTÉRŮ, KTEŘÍ V NĚM HRAJÍ RELEVANTNÍ ROLI</i>
Pšeja, Pavel [Pšeja, 2005]	bipolární quadripartismus ⁹	stabilizace polarity systému	- chybějí vzorce kooperace - stále přítomnost velké antisystémové strany (KSČM) - ustalování počtu relevantních aktérů
Novák, Miroslav [Novák, 2004]	umírněný multipartismus (perspektiva formátu dvouapůlté strany)	- snižování ideologické polarizace, i když stále dost vysoká - blíženi k žádoucí bipolaritě	- umírněné síly - sbližování aktérů

⁸ protilehlost, protikladnost, různost v protilehlých koncích; dvojpólovost

⁹ čtyři strany, které tvoří dva stranické bloky

2.3 Cleavages v ČR

Jaké konfliktní linie můžeme sledovat v České republice? První štěpení, které se objevilo, byl spor o charakter režimu, tedy spor o zachování komunistického režimu anebo zahájení transformačního procesu a změnu na demokratickou, tržně – ekonomickou zemi. Tato linie může být obecně viděna jako rozpor mezi státem a občanskou společností. Tento konflikt byl ale v podstatě vyřešen po prvních svobodných volbách v roce 1990 a postupně se začali objevovat jemnější štěpení. Novák (Novák, Lebeda, 2004) si myslí, že se u nás postupně objeví obdobné konfliktní linie jako v západní Evropě.

Ekonomická transformace byla samozřejmě první a nejdůležitější otázkou. Bylo potřeba vyřešit nejprve materiální zájmy a až potom se mohly řešit další potřeby.

Jemnější štěpení se tedy objevuje po volbách v roce 1992, kde se objevuje rozpor centrum - periferie. To představovala hlavně moravská strana Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko, která ale postupně přestala mít význam. Důležitější rozpor se jeví v oblasti stát - církve, který představuje sice malá strana, ale s poměrně stabilní voličskou základnou, KDU-ČSL.

Nejdůležitější rozpor ale je mezi pravicí a levicí resp. štěpení liberální - sociální. U nás je to dominantní linie, například oproti Slovensku, kde rozhodně nemá takový význam. Většina české populace se také dovede na pravolevé škále zařadit. „Výzkumy ukazují, že sebezaražení na pravolevé škále je v české společnosti od roku 1991 značně stabilní (...) s mírným vychýlením doprava. (...) Ovšem ve svých postojích a hodnotách je naopak vychýleno mírně doleva.“ (Novák, Lebeda, 2004: 261).

Politická štěpení (jak cleavages označuje Cabada) se výrazně odrážejí v politických programech a v činnosti stran. Cabada (Vodička, Cabada, 2003) jako nejvýznamnější konfliktní linii současnosti vidí spor o hospodářskou politiku, kde proti sobě stojí na jedné straně sociální demokracie částečně se stranou lidovou proti Občanské demokratické straně. Kde jedna strana se snaží prosazovat větší státní zásahy (resp. subvence do zemědělství, bydlení, vědy a výzkumu, kultury, ad.), zatímco druhá zastává politiku volné ruky trhu (resp. v privatizaci bank, státních

podílů v průmyslových podnicích, v energetice, ad.). Tento rozpor představuje jeden z nejvýznamnějších faktorů ve volbách resp. v předvolebních kampaních, ve kterých můžeme nejčastěji zaznamenat hesla týkající se právě hospodářské politiky.

Tomášek (Tomášek, 2003) ve svém článku uvádí ještě jednu novou konfliktní linii, „evropská integrace versus národní stát“. Po roce 1989 téměř všechny hlavní strany podporovaly „návrat do Evropy“. Asi největší posuny v názorech na integraci můžeme zaznamenat u ODS. Zprvu byla pro rychlé zapojení do euroatlantických a evropských struktur. Od poloviny 90. let ale vystupovala značně euroskepticky. Na přelomu let 1997/1998 se dokonce od ODS oddělilo prointegrační křídlo a vytvořilo tak Unii svobody.

Dnes nadále většina demokratických parlamentních stran zaujímá prointegrační postoj. Pozici spíše odmítající integrační proces nadále zastává ODS a pozici někde mezi oběma postoji zastává KSČM.

Velmi podrobně tematiku cleavages pro postkomunistické země (viz tabulka 6) rozpracovali Hloušek s Kopečkem (2005), kteří uvádějí 7 různých štěpení, klíčové problémy, které se v nich řeší a politické strany, které z těchto rozporů vznikaly. Můžeme vidět, že pro české prostředí to samozřejmě platí, konkrétní strany, které se u nás podle štěpení objevily, jsou popsány výše.

Tabulka 12: Hlavní transformační štěpení

(zdroj Hloušek, Kopeček, 2005: 7)

<i>TRANSFORMAČNÍ CLEAVAGES</i>	<i>KLÍČOVÉ PROBLÉMY</i>	<i>Z TOHO VZNIKLÉ POLITICKÉ STRANY</i>
Charakter režimu	- rychlost, intenzita, a směr sociální a politické transformace	- komunistická strana - občanská hnutí (fóra) - antikomunistické formace a disidentské iniciativy

Socio-ekonomický rozpor	<ul style="list-style-type: none"> - otázka výhod a ztrát ekonomickou transformací - spory ohledně formy a rychlosti ekonom. transformace - zárodek rozporu vlastníci – pracující (otázky ohledně ekonomické redistribuce) 	<ul style="list-style-type: none"> - liberálně-konzervativní uskupení
		<ul style="list-style-type: none"> - sociálně-demokratická ex-komunistická strana - znovu obnovená „historická“ sociální demokracie a sociální uskupení
Nacionalistický rozpor	<ul style="list-style-type: none"> - existence etnických minorit nebo specifických oblastí - existence jiné národnosti viděné jako tradiční „nepřítel“ - spory ohledně charakteru režimu (všeobecná občanská společnost versus „etnokracie“) 	<ul style="list-style-type: none"> - strany/hnutí národnostních menšin - regionální formace - celonárodní formace s celonárodní působností
Pozůstalé rozpory z počátků demokratizace konce 19. stol. až 1. pol. 20. stol.	<ul style="list-style-type: none"> - církev – stát - město – venkov 	<ul style="list-style-type: none"> - křesťansko-demokratická a křesťansko-národní strana - zemědělská sdružení
Pozůstalý rozpor komunismus - antikomunismus	<ul style="list-style-type: none"> - proces dekomunizace - postoj ke komunistické minulosti 	<ul style="list-style-type: none"> - ex-komunistické strany - neo-komunistické strany - strany vzniklé z hnutí (fór)
Obnovený spor nad charakterem režimu	<ul style="list-style-type: none"> - otázky respektu liberálních práv a hodnot, vlády právního státu, spravedlnost politického boje 	<ul style="list-style-type: none"> - strany vzniklé z hnutí (fór) - ex-komunisté, křesťanští demokraté, liberální a jiná sdružení)
Zárodky post-materiálních rozporů	<ul style="list-style-type: none"> - materiální – nemateriální hodnoty 	<ul style="list-style-type: none"> - strany zelených - sociálně-liberální sdružení

2.4 Shrnutí a zhodnocení

Po devatenácti letech od změny stranického systému se zdá, že je Česká republika konsolidovanou demokracií, která se stále více blíží západoevropským zemím s demokratickou tradicí. Jedinou problematičtější oblastí je občanská společnost. Myslím si, že Češi demokratickým institucím důvěřují, problém je spíše v politické kultuře českých politiků. Ti, jako vybraná elita společnosti, by měli jít ostatním příkladem a chovat se tak, aby si zasloužili respekt.

Zařadit český systém podle nějaké typologie není jednoduché. Většinou totiž díky své specifčnosti nesplňuje všechny stanovená kritéria. Snaha o zařazení českého systému například podle Sartoriho formátu umírněného pluralismu, není úplně stoprocentní, protože se v něm objevují i prvky z jiného formátu. Problém v našem systému vidím hlavně u komunistické strany, která má poměrně stabilní voličskou základnu, ale díky tomu, že se netransformovala, s ní ostatní strany odmítají, alespoň prozatím, otevřeně spolupracovat. Sociální demokracii tak chybí případný koaliční partner.

Konfliktní linie jsou historicky podmíněné a jsou přítomny v každé společnosti. Nejsou ale neměnné, mění se s vývojem společnosti. To můžeme vidět i na české společnosti v podobě Strany zelených, která získala sice malou, ale dostačující podporu pro vstup do parlamentu. Což já vnímám jako velmi pozitivní, protože je potřeba se zabývat i životním prostředím a nejenom ekonomickými otázkami.

3. Volební systém

Proč se v práci o stranických systémech zabývám i volebními systémy? Na tuto otázku je velmi jednoduchá odpověď, protože má na stranický systém nezanedbatelný vliv. Novák (Novák, 1997) například volební systém označuje za „technický faktor“ stranického systému. V této kapitole se tedy nejprve podíváme na volební systémy obecně a poté na systém v České republice. Dále si ukážeme jaký vliv a na co konkrétně volební systém má.

3.1 Volební systémy obecně

Pro porozumění českému systému a jeho zasazení do teoretického rámce, je potřeba alespoň stručně vysvětlit, jaké typy volebních systémů existují. Ovšem protože je to opravdu složitá tematika, bude se jednat pouze o velmi zjednodušený nástin.¹⁰

„Volby jsou základním předpokladem demokracie.“ (Cabada – Kubát, 2004: 265). Společnost v nich projevuje svou většinovou vůli, projevuje se v nich rozložení názorů a politických sil, a uplatňuje se jím princip zastupitelství. Ale nejen to, mají i důležité funkce – legitimizují existenci a fungování politického systému jako celku a pomocí hlasování se formuje politická elita. Je třeba také dodat, že v moderních demokraciích jsou volby svobodné, tajné, přímé a každý člověk má jeden hlas se stejnou hodnotou, a důležitá je i pravidelnost konání voleb.

Volební systém (Klíma, 1998) je složitý mechanismus, pomocí něhož se přepočítávají voličské hlasy na mandáty. Volební pravidla mají ale vliv i na celkovou politickou spolupráci a konkurenci, konkrétně například na vedení volební kampaně, na množství politických stran v systému, na následné složení parlamentu a vlády.

---

¹⁰ Podrobně o volebních systémech např. Novák - Lebeda, 2004, Cabada – Kubát, 2004, Klíma, 1998

3.1.1 Typy volebních systémů

Jednotlivých druhů systémů je velmi mnoho. Základní dělení je na systémy většinové, poměrné (či proporční) a polopoměrné (případně smíšené). Toto dělení rozhodně není vyčerpávající. Tyto tři hlavní kategorie dále dělíme do dalších skupin a i v nich jsou různé výjimky, které kombinují různé mechanismy.

Pro pozdější popis českého systému se zaměřím pouze na přiblížení poměrného systému (Novák – Lebeda, 2004), protože podle něj se přerozdělují mandáty do Poslanecké sněmovny ČR. V poměrném systému nacházíme dvě hlavní kategorie. Rozlišujeme je podle podoby hlasovacího lístku: listinné poměrné systémy a jednojmenné přenosné hlasování. Druhý jmenovaný není téměř používán. Zjednodušeně lze říci, že voliči nevolí strany ale kandidáty. Pro nás je opět důležitější prvně jmenovaný. Tato kategorie je ale velmi rozmanitá, je zde několik proměnných, které tuto rozmanitost způsobují. Klíčovými faktory jsou velikost volebních obvodů, volební formule¹¹ (volební kvóty, volební dělitelé), uzavírací klauzule (kvórum) a počet skrutinií¹². Jinými slovy kolik mandátů se přiděluje ve volebním obvodu, metody jak se sčítají hlasy a přerozdělují mandáty, volebním zákonem stanovený práh, který musí kandidující strana překročit, aby ji mohly být přiděleny mandáty a na závěr počet úrovní volebních obvodů.

3.1.2 Účinky volebních systémů

Účinky volebních systémů (Cabada – Kubát, 2004) můžeme rozdělit na přímé a nepřímé. Přímý účinek mění volební výsledky, nepřímý účinek ovlivňuje politické strany a stranické systémy.

Všechny volební systémy mají buď proporční nebo disproporční účinky. Proporcionalita vyjadřuje vztah mezi procentem získaných hlasů a procentem

---

¹¹ K převedení hlasů na mandáty je zapotřebí poměrně složité matematiky, nejčastěji se používají různé matematické vzorce

¹² Sčítání hlasů [Klíma, 1998: 199]

získaných mandátů. Čistá proporcionalita je, když jsou obě čísla totožná, tedy při zisku 10% hlasů, získá strana 10% mandátů. Jakmile jsou čísla rozdílná, vzniká disproportionalita. Většinové systémy jsou disproporční, pro poměrný systém ale neplatí vždy, že jsou proporční. Pomocí různých indexů můžeme měřit proporcionalitu nebo disproportionalitu systémů¹³. Tyto účinky lze také uměle vyvolávat nebo měnit, např. použitím jiné matematické metody při sčítání hlasů a přerozdělování mandátů, změnou volebních obvodů nebo jinou distribucí mandátů.

Vlivem volebního systému na stranický se zabýval i významný francouzský politolog M. Duverger (Novák, 1998: 60). Tyto vztahy mezi jednotlivými volebními systémy a stranickými systémy shrnul do tzv. Duvergerových zákonů¹⁴:

1. Proporční systém usnadňuje zavedení a udržování systému četných, tuhých (tj. ukázněných), nezávislých a obvykle stabilních stran.
2. Dvoukolový většinový systém tíhne k systému více než dvou pružných (tj. nedisciplinovaných), závislých a relativně stabilních stran.
3. Jednokolový většinový systém pomáhá bipartismu, střídání neboli alternaci dvou velkých nezávislých stran.

Sám autor později tyto zákony upravoval a modifikoval a spíše než jako zákony, které nevyhnutelně platí, je považoval za tendence. Nakonec si je sám zpochybnil, když napsal, že specifický volební mechanismus spíše jen vyvíjí tlak směrem k určitému stranickému systému, než že nezbytně musí ten který konkrétní systém produkovat (Novák – Lebeda, 2004).

Duvergerovy zákony nedokazují tedy jednoznačnou souvislost mezi volebním a stranickým systémem, existují totiž výjimky, které do nich nezapadají. Jak říká Lebeda, je mnoho proměnných, které vstupují do hry a které navíc mohou mít různé účinky na stranický systém. Uvádí například (Lebeda, 2006: 884): „společenská štěpení (cleavages), politickou kulturu a tradice, společensko-historický

---

¹³ K výpočtům jsou opět využívány různé matematické vzorce. Počítají se jimi např. index deformace, proporcionality, disproportionality, nebo disperse (=rozdíl mezi procentem hlasů získaných stranou a procentem mandátů získaných stranou (Cabada-Kubát, 2004: 291)

¹⁴ Duverger, M. Les parties politiques. A. Colin: Paris, 1981, 10. vyd., p. 291. Cit. dle Novák, 1998: 60

kontext, politické hodnoty dlouhodobě zakotvené ve společnosti, náhlé společensko-politické vzplanutí a zvraty, atd.“

3.2. Volební systém ČR

Podle Ústavy ČR, Hlava II., článek 18, musí volby do Poslanecké sněmovny konat na základě principu poměrného zastoupení a volby do Senátu podle většinového systému. Blíže potom volby specifikují volební zákony.

V prvních demokratických volbách v roce 1990 se navázalo na tradice z první republiky, kdy byl také k volbám do sněmovny používán proporční systém (Vodička – Cabada, 2003). Zastánci tento model prosadili díky argumentu, že proporční systém podporuje tvorbu pluralitního politického systému. Byla stanovena 5% klauzule pro strany (7% pro koalice dvou stran, 10% koalice tří stran), aby jim mohly být přiděleny mandáty, voliči měli omezenou možnost používat preferenční hlasy, mandáty byly přerozdělovány ve dvou skrutiniích. Obdobný volební systém byl použit i ve volbách v letech 1996 a 1998.

Po zhruba šesti letech nestabilních, menšinových vlád, začali čeští politologové upozorňovat na nutnost reformy, nejvýznamnějším z nich byl T. Lebeda. Nakonec se dvě největší strany ODS a ČSSD dohodly a přistoupily k volební reformě, která ale měla výrazně pomoci právě těmto dvěma stranám. Měly být zavedeny malé obvody (z původních 8, bylo navrženo 35) a jiná volební formule na přepočít hlasů. Reforma sice byla v roce 2000 přijata Poslaneckou sněmovnou, ale v zářetí jí v roce 2001 Ústavní soud zrušil, tím že prohlásil klíčová ustanovení za neústavní.

Do voleb 2002 tedy musel být rychle přijat nový volební zákon. Nový systém přinesl změnu ve všech základních faktorech – velikost volebních obvodů (dnes jich je 14, odpovídají krajům), volební formule, uzavírací klauzule i počet a charakter skrutinií¹⁵.

---

¹⁵ Detailní popis viz příloha 4

Při srovnání starého systému s novým, Lebeda (Novák – Lebeda, 2004) zjistil, že se v proporcionalitě výrazně neliší, i když záleží na velikosti stran, které zrovna kandidují. Pokud bude více malých stran, účinky systému budou více disproporční. Systém je nevýhodný hlavně pro malé strany v malých volebních obvodech, jakým je např. Karlovarský kraj. Původní systém byl proporční za každých okolností. Lebeda dále konstatuje, že i přes rychlost, s jakou byl nový systém zaveden, tak v něm nevidí zásadní chyby, snad jen upozorňuje na problém s preferenčními hlasy, které byly převzaty z původního systému. Stále ale navrhuje, že by měly být provedeny celkové systémové změny. Podle něj současný systém totiž moc nepomáhá vzniku stabilních a akceschopných vlád.

3.2.1 Změny volebního systému

Diskuze o změnách volebního systému v ČR probíhají již dlouho a návrhy na změny jsou velmi odlišné. Pojďme si uvést některé z nich.

Na jedné straně jsou zastánci většinového volebního systému. Jedním z nich je např. J. Pehe (Pehe - Šaradín, 2006), který se domnívá, že zavedením dvoukolového většinového systému by se při zachování plurality eliminovala extremistická uskupení (jakým podle něj je i KSČM). Systém by zvýhodňoval strany s umírněným koaličním potenciálem. Ve druhém kole by se tvořily taktické skupiny voličů, které by neutralizovaly kandidáty reprezentující politické krajnosti. Stejný názor zastávají i M. Novák a T. Lebeda (Novák – Lebeda, 2004)¹⁶. Novák již dříve navrhoval zmenšit volební obvody, čímž by se docílilo většinového účinku. Vzhledem ke značné jednoduše, ať jazykové či náboženské, nepotřebuje Česká republika mnoho stran. Volební systém by měl podporovat vznik většinové, stabilní a akceschopné vlády, což současný systém nedělá. Důkazem jsou menšinové, nestabilní koalice.

Na druhé straně jsou tací, kteří naopak nevěří, že většinový volební systém je zárukou stabilní vlády. Krejčí (Krejčí, 2005) upozorňuje na účinky volebních

---

¹⁶ srov. Pravec, 2004

systémů, které nemusí být vždy stejné, ale závisí na politické tradici a aktuální situaci dané země. Vládní krizi podle něj nezpůsobuje volební systém, ale spíše úroveň politické kultury, vláda by se neměla snažit jen o ekonomickou efektivnost, ale má reprezentovat i občanské ctnosti. Krejčí je spíše zastáncem poměrného systému, protože lépe vyjadřuje zájmy menšin a „mění parlament na zmenšenou fotografii názorů veřejnosti.“ (Krejčí, 2005: 50).

Neutrální pozici v diskuzi zastává M. Ženíšek (Ženíšek, 2006), který kritizuje redukování diskuze o změně volebního systému pouze na dva konkrétní typy většinových systémů, které navíc podle něj nejsou moc vhodné pro podmínky České republiky. Navrhuje provést takovou změnu, která by stranický systém směřovala k bipolaritě. Na obou stranách by proti sobě stály koalice, které by byly známé již před volbami a měly by dohodnutý program. Odpadly by potom složitá povolební vyjednávání s hledáním koaličních kompromisů a ústupků velkých stran malým, což vede ke zklamání voličů z nedodržování propagovaného programu.

3.3 Shrnutí a zhodnocení

Téma volebních systémů by jistě bylo na samotnou práci. Pro účely mé práce jsem chtěla spíše vysvětlit terminologii objevující se v diskuzích o změnách volebního systému.

Vliv volebního systému na stranický je neoddiskutovatelný. I když Duvergerovy zákony nejsou zákony, ve smyslu že by platily všeobecně a vždy, ukazují snahu najít kauzální příčiny mezi oběma systémy. Konkrétní vlivy můžeme zkoumat u jednotlivých systémů zvlášť.

Jak tedy volební systém ovlivňuje stranický? Záleží na definování různých proměnných. Stanovením velikostí obvodů, již například zmenšením obvodu můžeme dosáhnout u poměrného systému účinků většinového systému. Dále stanovením uzavírací klauzule ovlivníme, kolik stran se dostane do parlamentu. Čím nižší tím se samozřejmě bude více stran, tím se více roztříští systém a následně se

hůře bude hledat společný konsensus neboli souhlas. Použitý volební dělitel také ovlivňuje proporčnost systému, tedy jak budou hlasy přerozděleny na mandáty.

Jak vidíme z předchozích řádků, diskuze ke změně volebního systému je rozmanitá a názory na konkrétní podobu systému jsou velmi nejednotné. Pochopitelná je snaha větších stran propagovat systém, který pro ně bude výhodný a bude posilovat jejich pozici a při přerozdělování mandátů je bude zvýhodňovat. Podle mě to ale není spravedlivé. Pokud se ve společnosti začne projevovat názor, který má větší množství zastánců a je strana, která ho reprezentuje. Ve volbách potom překročí stanovenou klauzuli, neměla by potom být v přidělování mandátů znevýhodňována. To se v podstatě stalo ve volbách v roce 2006, kdy Strana zelených, i když získala jen zhruba o 1 procento méně hlasů než KDU-ČSL, má o polovinu méně mandátů. Což ukazuje na disproporcionalitu systému.

Pravdou určitě je, že by českému systému prospěly stabilnější a většinovější vlády. Líbí se mi návrh M. Ženíška, aby český systém směřoval k bipolaritě. Na obou pólech by stály strany s jasnými koaličními partnery. V současné době je ale problém na levici, kde sociální demokraté žádného jasného koaličního partnera nemají.

Závěr

Práci jsem rozčlenila do dvou částí. První část je více obecná a teoretická a to z důvodu vysvětlení používané terminologie, ale i snazšího pochopení českého systému, kterému se věnuji v druhé části. Důležitými částmi práce jsou kapitoly nazvané shrnutí. Tam srovnávám a analyzuji přístupy různých autorů a pro přehlednost tyto poznatky třídím do tabulek.

Mým prvním cílem bylo podat stručně přehled typologií stranických systémů a to z důvodu vytvoření teoretického rámce a pro následné zařazení českého systému. Základním kritériem pro typologie systémů je počet stran, proto jsou i jednotlivé kapitoly podle tohoto kritéria členěny. Multipartistické systémy jsou potom členěny i podle dalších kritérií a vznikají tak rozličné typologie. Jedním z mých cílů bylo i najít tyto kritéria a porovnat typologie. Pro přehlednost jsem svá zjištění psala do tabulek (viz tabulky 3, 6, 7, 8). Při analýze stranických systémů se zabýváme i jeho roztržitostí resp. kolik stran se v systému nachází, čím méně tím je snazší dohoda mezi stranami. Fragmentaci systému můžeme měřit pomocí indexů. Důležitým přístupem v analýze stranických systémů a politických stran je i historicko-konfliktní přístup. Jak vyplývá z názvu, jedná se o historicky podmíněné konflikty, které stály u zrodu politických stran. Odrazy těchto historických konfliktů neboli štěpných linií můžeme vysledovat například i v současném českém stranickém systému jakož i v ostatních systémech.

Dalším cílem, který jsem si stanovila, bylo zanalyzovat český stranický systém. Nejprve jsem stručně popsala jeho vývoj po roce 1989. Tento rok byl významným mezníkem, protože totalitní systém jedné strany se změnil na vícestranický demokratický systém. Celý systém musel projít transformací a konsolidací. Stav konsolidace je také jedna z otázek, kterou se zabývám. V mnoha směrech je český systém považován za konsolidovaný, blížíci se západoevropským systémům. Nejproblematictější oblastí zůstává občanská společnost, která se se změnou vyrovnává nejdéle a může se stát, že zvnitřnění demokratických principů se ustálí na nízké úrovni.

Zřejmě je snaha politologů typologicky zařadit český systém. Jednoznačná shoda zde nepanuje, spíše naopak. Rozdílná pojetí jsem názorně popsala v tabulce 11. Čeští politologové se neshodnou ani na směru, kam by se systém měl ubírat a jaký formát by pro Českou republiku byl nejvhodnější.

Na závěr jsem poměrně zjednodušeně popsala volební systémy a podle jakého systému se volí v ČR. Pro účel mé práce to myslím stačilo, jinak by samozřejmě toto téma bylo na samostatnou rozsáhlejší práci. Já jsem chtěla ukázat souvislost mezi oběma systémy. Vliv volebního systému na stranický je evidentní. Velikost obvodu, uzavírací klauzule, stanovená metoda přepočtu hlasů na mandáty, to jsou jen některé proměnné, které ovlivňují, kolik stran bude zastoupeno v parlamentu a zda výsledky hlasování budou proporční či nikoliv. Tedy jestli například systém neupřednostňuje větší strany.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Klasifikace stranických systémů na základě počtu a relevantní síly stran	21
Tabulka 2: Typy stranických systémů dle R. Dahla	23
Tabulka 3: Shrnutí charakteristik umírněného a polarizovaného pluralismu	26
Tabulka 4: Příklad fragmentace stranického systému v letech 1996 a 2002	27
Tabulka 5: Srovnání roztržitosti stranických systémů	29
Tabulka 6: Srovnání systémů	32
Tabulka 7: Srovnání typologií Blondela, Dahla, Sartoriho	33
Tabulka 8: Pozitiva a negativa dvoustranického a vícestranického systému v pojetí Nováka a Klímy	34
Tabulka 9: Snižování počtu stran v PS PČR	44
Tabulka 10: Zisky politických stran ve volbách do PS PČR (v %)	45
Tabulka 11: Rozdíly v typologizaci systému, vnímání polarity a povahy aktérů v systému u Pšeji a Nováka	51
Tabulka 12: Hlavní transformační štěpení	53

Seznam použité literatury

Monografie:

- CABADA, L. – KUBÁT, M. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 2.vyd. ISBN 80-86432-63-7.
- FIALA, P. – STRMISKA, M. *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal, 1998. ISBN 80-85947-31-5.
- HEYWOOD, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2004. ISBN 80-86432-95-5.
- KLÍMA, M. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: RADIX, spol. s.r.o., 1998. ISBN 80-86031-13-6.
- KUNC, J. *Stranické systémy v re/konstrukci : Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-79-6.
- NOVÁK, M. *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: SLON, 1997. ISBN 80-85850-22-2.
- NOVÁK, M. – LEBEDA, T. *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004. ISBN 80-86473-88-0.
- PŠEJA, P. *Stranický systém České republiky: politické strany a jejich vývoj 1989-1998*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-069-1.
- ŘÍCHOVÁ, B. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-628-4.
- STRMISKA, M. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-038-0.
- VODIČKA, K. – CABADA, L. *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-718-3.

Sborníky:

- KUBÁT, M. *Několik otázek k problematice demokratické konsolidace politického systému České republiky*. In *Parlamentní volby 2006 a česká politika*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 38-51. ISBN 80-210-4161-7.
- STRMISKA, M. *Český stranický systém v letech 1998-2006: několik postřehů ke způsobu fungování semipolarizované stranické soustavy*. In *Parlamentní volby 2006 a česká politika*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 88-96. ISBN 80-210-4161-7.
- ŽENÍŠEK, M. *Model volebního systému pro ČR*. In *Parlamentní volby 2006 a česká politika*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 193-202. ISBN 80-210-4161-7.

Časopisy a noviny:

- NOVÁK, M. *Utváření stranického systému v českých zemích*. Politologický časopis, 1999, roč. VI., č. 2/99, s. 133-145. ISSN 1211-3247.
- PEHE, J. – ŠARADÍN, P. *Změňme volební systém*. Respekt, 2006, roč. XVII., č. 24, s. 9. ISSN 1801-1446.
- LEBEDA, T. *Proporcionality volebních formulí poměrných systémů*. Sociologický časopis, 2006, roč. 42, č. 5, s. 883-912. ISSN 0038-0288.
- STRMISKA, M. *Polarizovaný pluralismus anebo polarizovaný multipartismus?* Politologický časopis, 1997, roč. IV., č.3/97, s. 213-230. ISSN 1211-3247.
- STRMISKA, M. *Utváření českého multipartismu: příběh na pokračování*. Politologický časopis, 1999, roč. VI., č. 2/99, s. 162-169. ISSN 1211-3247.
- VODIČKA, K. *Česká/Slovenská republika: srovnání úrovně konsolidace*. Politologický časopis, 2004, roč. XI., č. 2/04, s. 158-175.

Online dokumenty:

- FIALA, P. *Česká republika: transformující se nebo konsolidovaný politický systém?* [online]. Středoevropské politické studie, září 2001 [citováno 13. března 2008]. Dostupné na WWW: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=93>.
- HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. *Cleavages in Contemporary Czech and Slovak Politics: Between Persistence and Change* [online]. Institut pro srovnávací politologický výzkum 10 / 2005. [citováno 11. listopadu 2008]. Dostupné na WWW: <http://ispo.fss.muni.cz/ispo-wp-2005-1>.
- KREJČÍ, O. *Volební mýtus české politiky* [online]. Britské listy 23. března 2005. [citováno 4. října 2008]. Dostupné na WWW: <http://blisty.cz/art/22583.html>. ISSN 1213-1792.
- NOVÁK, M. *Strany a stranické systémy v éře globalizace* [online]. Fakulta sociálních věd, 7. prosince 2000. [citováno 27. března 2008]. Dostupné na WWW: <http://veda.fsv.cuni.cz>.
- PRAVEC, J. *Více politických stran znamená více politických sporů* [online]. Hospodářské noviny, 2. února 2004. [citováno 4. října 2008]. Dostupné na WWW: http://hn.ihned.cz/2-13921260-500000_d-b9.
- SCHLEMMER, M. *Trendy českého parlamentarismu* [online]. Glosy.info, 5. června 2006. [citováno 3. prosince 2008]. Dostupné na WWW: <http://glosy.info/texty/trendy-ceskeho-parlamentarismu/>. ISSN 1214-8857.
- TOMÁŠEK, M. *Nová konfliktní linie v českém stranickém systému* [online]. Listy – časopis pro politickou kulturu a občanský dialog, 2003, č. 5. [citováno 12. dubna 2008]. Dostupné na WWW: www.listy.cz/archiv.php?cislo=035&clanek=050305.
- VODIČKA, K. *Konsolidované demokracie* [online]. Ekonom, 12. srpna 2004. [citováno 4. října 2008]. Dostupné na WWW: http://vyhledavani.ihned.cz/109-14748400-on-konsolidovan%E9+demokracie-M00000_d-28.

Přílohy

Příloha č. 1 – Schéma zachycující vývoj a konfiguraci politických stran

Příloha č. 2 - Volby do Parlamentu v číslech

Příloha č. 3 - Volby do PS PČR v letech 1992, 1996, 1998, 2002 a 2006

Příloha č. 4 - Mechanika volebního systému do dolní komory parlamentu v České republice

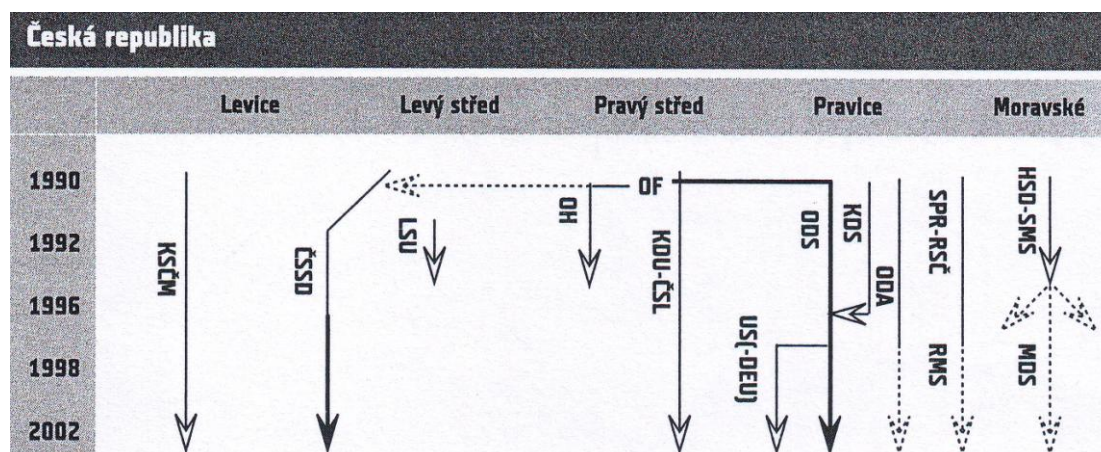
Příloha č. 5 - Počet mandátů do PS PČR v letech 1996, 1998, 2002, 2006

Příloha č. 6 - Vývoj fragmentace českého stranického systému

Příloha č. 1

Schéma zachycující vývoj a konfiguraci politických stran

Zdroj: STRMISKA, M. Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů, s. 657

Toto schéma zachycuje chronologický vývoj politických stran v ČR a je uspořádané podle let, v nichž probíhaly parlamentní volby: „tučné čáry a šipky označují hlavní, velké strany (koalice, bloky), tenké čáry a šipky malé a středně velké strany (koalice, bloky). Přerušované čáry a šipky označují strany na hranici relevance (zpravidla v určitém období), popřípadě odkazují na procesy štěpení či spojování politických stran nebo jejich frakcí.“ (Strmiska, M. Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů, s. 652).

Příloha č. 2

Volby do Parlamentu v číslech

Zdroj: www.volby.cz (Český statistický úřad)

	1990	1992	1996	1998	2002	2006
Volební účast v %	96,79	85,08	76,41	74,03	58,00	64,47
Celk. počet kandidujících stran ve volbách	16	21	20	18	29	26
Počet stran v parlamentu	4	8	6	5	4*	5

*Respektive koalice stran KDU-ČSL a US-DEU

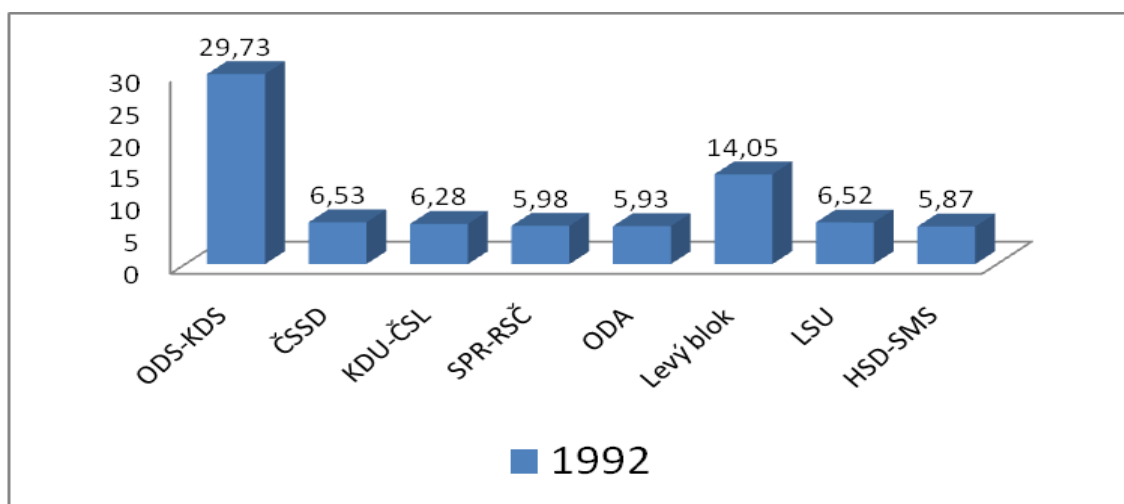
Příloha č. 3

Volby do PS PČR v letech 1992, 1996, 1998, 2002 a 2006

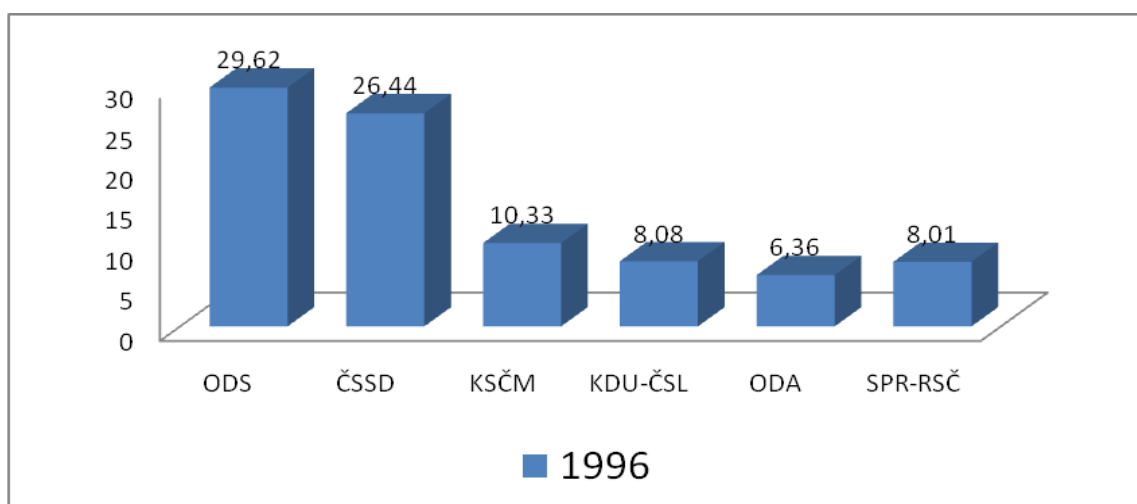
Výsledky voleb v procentuálních ziscích stran, které vstoupily do parlamentu

Zdroj: www.volby.cz (Český statistický úřad)

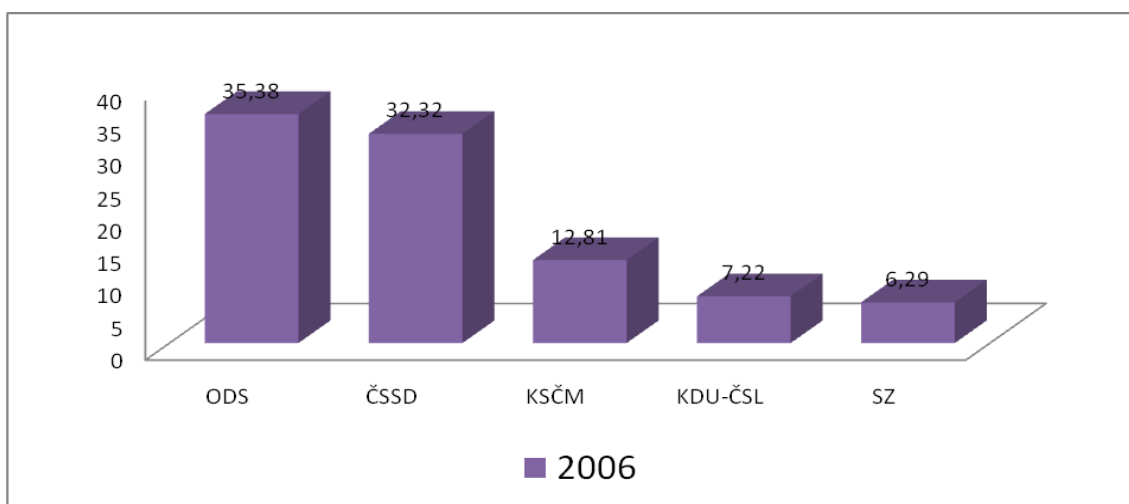
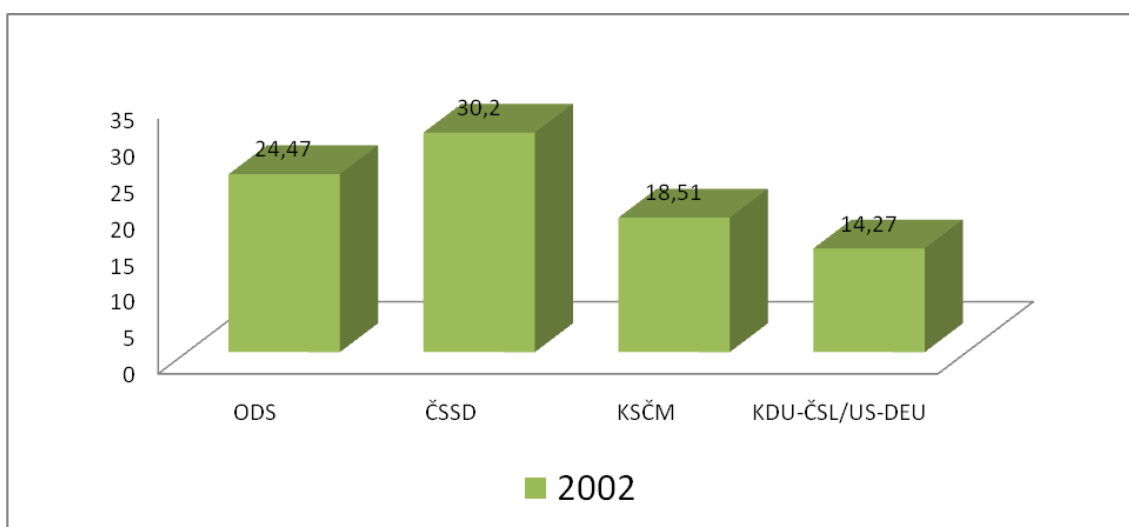
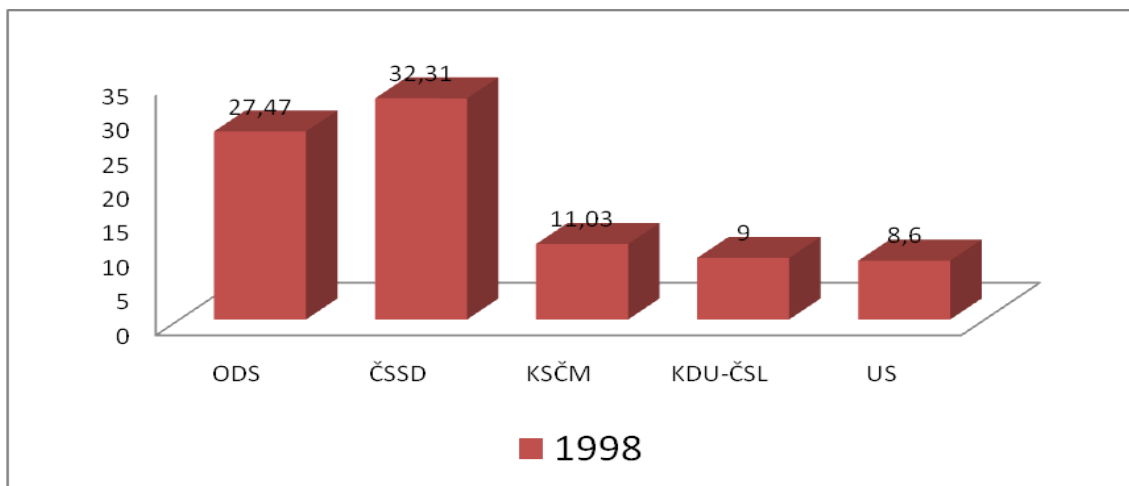
Volby do České národní rady:

Vysvětlivky: Levý blok (LB, KSČM + DL), LSU – Liberální sociální unie, KDS – Křesťanskodemokratická strana

Příloha č. 4

Mechanika volebního systému do dolní komory parlamentu v České republice

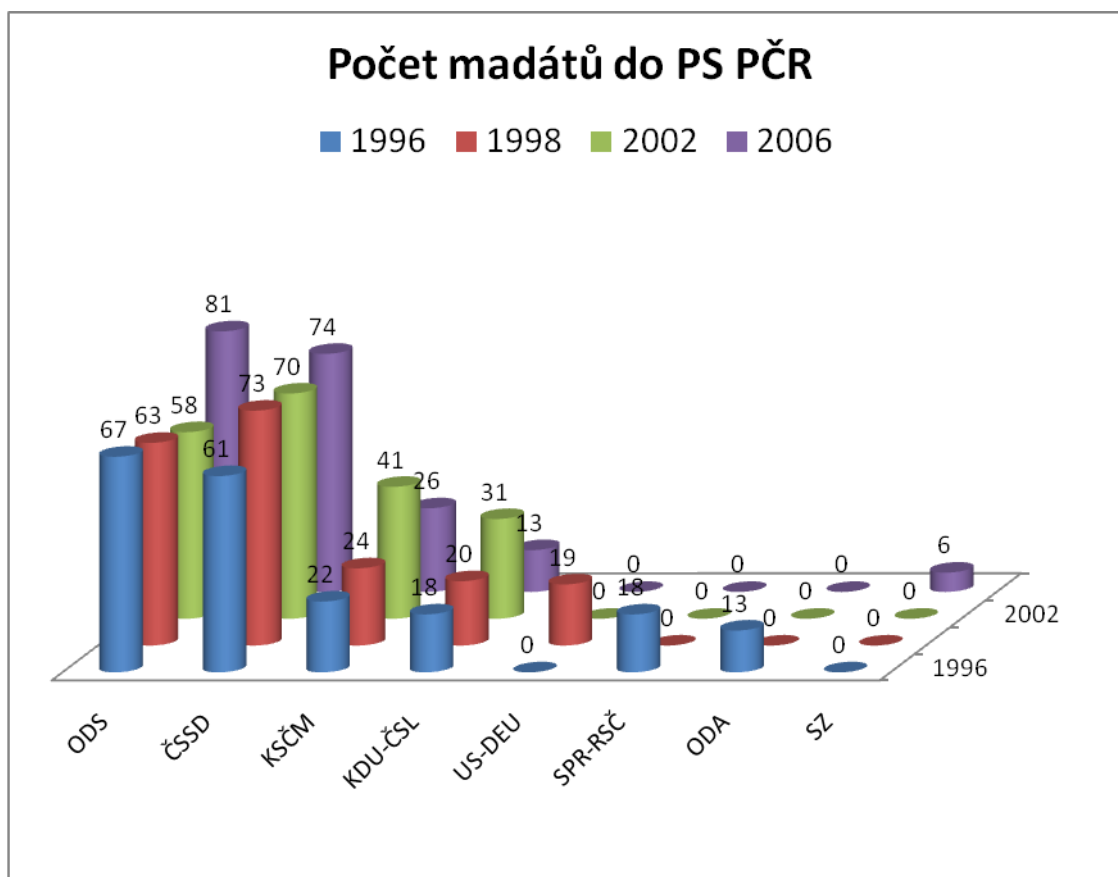
Zdroj: Strmiska, M. Politické strany

Klasifikace volebního systému	listinný poměrný volební systém
Počet mandátů	200
Volební obvody	počet: 14
	křesla: 5 - 25
	průměr křesel: 14,3
Forma kandidatury	vázané kandidátky
Forma hlasování	až 2 preferenční hlasy
Rovina přerozdělení křesel	vícemandátový obvod
Technika přerozdělení křesel	klauzule pro 1 stranu - 5%, pro koalici 2 stran 10%, koalice 3 stran 15 %, koalice 4 a více stran 20%, d'Hondtův dělitel

Příloha č. 5

Počet mandátů do PS PČR v letech 1996, 1998, 2002, 2006

Zdroj: www.volby.cz (Český statistický úřad)

Příloha č. 6

Vývoj fragmentace českého stranického systému

Zdroj: Schlemmer, M. Trendy českého parlamentarismu

	1992 (ČNR)	1996	1998	2002	2006
Počet subjektů	8	6	5	4 / 5	5
Index fragmentace	0,79	0,76	0,73	0,73 / 0,74	0,68
Efektivní počet stran	4,80	4,15	3,73	3,67 / 3,81	3,1

